

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ
ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«Симон Петлюра та Галичина»

Студентки 2 курсу, групи СОІ-21м
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»

Бігун Катерини Михайлівни

Керівник:

доктор історичних наук, професор

Райківський Ігор Ярославович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Історіографія і джерельна база дослідження:	
1.1 Стан наукової розробки проблеми	7
1.2 Джерельна база	12
Розділ 2. Формування світогляду Симона Петлюри і перше знайомство з Галичиною (до 1914 р.)	16
Розділ 3. Галичина в ідейних поглядах і діяльності Симона Петлюри періоду Національно-визвольних змагань:	
3.1 В умовах Першої світової війни	28
3.2 У період Української революції 1917–1918 рр.	33
3.3 У добу Директорії УНР. Варшавський договір та його наслідки	47
Розділ 4. Симон Петлюра в еміграції в останні роки життя	61
Розділ 5. Методика використання матеріалів дослідження на уроках історії України в ЗЗСО	70
Висновки	80
Список використаних джерел	83
Додатки	88

ВСТУП

Актуальність теми. Досліджувана проблема відносин Симона Петлюри з Галичиною є актуальною для історичної науки, особливо на тлі сучасної російської агресії проти України. Зокрема, актуальність полягає в тому, що йдеться про Варшавську угоду в квітні 1920 р., за якою С. Петлюра як провідний державний діяч Української Народної Республіки (далі – УНР) визнав територіальні претензії Польщі на Галичину і Волинь задля спільної боротьби з російськими більшовиками. Сьогодні українське суспільство розділилося в думках щодо способів завершення війни з РФ. Частина вважає, що було б доцільно поступитися певними територіями держави для завершення збройного конфлікту, подальшого вступу України до НАТО і т. п. І хоча політичні гравці за майже сторіччя з дня трагічної смерті С. Петлюри дещо змінилися, незмінним залишається одне – загарбницька політика Росії, не важливо є вона імперією, радянською республікою чи федерацією. Тому, як і в період Директорії УНР, сьогодні перед Україною постає питання: чи варто відмовитися від частини своєї території задля унеможливлення інших від російської агресії.

Варто також наголосити на іншому важливому аспекті, адже досліджувана тема передбачає вивчення Галичини в полі діяльності С. Петлюри не тільки в період національно-визвольних змагань періоду української революції, але й упродовж всього його політичного шляху. Тому тут йдеться також про розгляд ідейних та політичних поглядів С. Петлюри, що стосуються питання соборності та самостійності об'єднаних українських земель. С. Петлюра твердо стояв на позиціях соборності й позитивно ставився до Акту злуки 22 січня 1919 р. З часу першого особистого знайомства з Галичиною на початку ХХ ст. і до самої смерті в Парижі 1926 р. він розумів, що країни є невід'ємною частиною українського народу по обидва боки Збруча. Тому актуальність теми, знову ж таки, виходячи із сучасних умов російської агресії, полягає в підвищенні національної самосвідомості українців та консолідації сил задля успішної боротьби з агресією Росії. Державотворча діяльність С. Петлюри, його нескореність обставинам, діяльність у сфері формування та зміцнення українського війська, і, що

найважливіше, його ідея об'єднаної самостійної, соборної Української держави є актуальними для сучасного українського суспільства, перед яким, як і сто років тому, стоїть реальна загроза підкорення Росією.

Незважаючи на значний інтерес серед науковців до постаті С. Петлюри в останні десятиліття, його взаємини з Галичиною не знайшли належного висвітлення в історичній літературі. Водночас зібраний та опрацьований матеріал з обраної теми надзвичайно важливий для використання в закладах ЗЗСО з метою формування в учнів громадянської компетентності. Отже, наукова і суспільна актуальність спонукали до вибору теми пропонованого дослідження.

Об'єктом дослідження в магістерській роботі виступає постать Симона Петлюри та його внесок в український національний рух та державотворчі процеси першої чверті ХХ ст.

Предмет дослідження – вивчення місця та ролі Галичини в ідейних поглядах і діяльності С. Петлюри впродовж його політичної кар'єри, від формування світогляду та першого знайомства з краєм до трагічної смерті.

Метою дипломної роботи є комплексне вивчення і систематизація фактичного матеріалу щодо взаємовідносин С. Петлюри з Галичиною, з висвітленням місця і ролі краю в усі періоди його політичної діяльності.

Виходячи з поставленої мети, автором роботи визначено наступні **завдання**:

- дослідити стан наукової розробки проблеми та її джерельну базу;
- окреслити перше знайомство С. Петлюри з Галичиною в 1904 р. та край у його ідейних поглядах в період Першої світової війни;
- висвітлити діяльність С. Петлюри, що стосується Галичини, в умовах української революції, періоду Центральної Ради та Директорії УНР;
- проаналізувати Варшавську угоду 1920 р. та її наслідки;
- розкрити основні віхи діяльності С. Петлюри в еміграції;
- з'ясувати можливості для вивчення поставленої теми в ЗЗСО.

Хронологічні рамки дипломної роботи охоплюють період 1879–1936 рр. *Нижня межа* обумовлена роком народження С. Петлюри на Полтавщині.

Верхню межу становить смерть С. Петлюри, а також вшанування пам'яті галичанами в 10 річницю його загибелі, напередодні Другої світової війни.

Територіальні межі дослідження охоплюють етнічні українські землі в сучасних кордонах та історичний регіон Кубані. Крім цього, дослідження охоплює європейські міста – Варшаву, Відень, Париж, де в різний час проживав С. Петлюра.

Проблема державотворчої діяльності С. Петлюри не вивчалася під час перебування України в складі СРСР. Тому авторка даної роботи зосередилася здебільшого на працях сучасної української історіографії, яку буде, як і джерельну базу, більш детально проаналізовано в окремому розділі. Зокрема, було використано фундаментальні, узагальнюючі дослідження постаті С. Петлюри в контексті українських державотворчих процесів таких авторів, як В. Кульчицький, В. Сергійчук, С. Литвин тощо. Окрім цього, були використані статті, вужчі за предметом дослідження, О. Полумисної та В. Сергійчука (про журналістську діяльність С. Петлюри); Т. Оніпко (про погляди С. Петлюри в роки Першої світової війни); Р. Пирога, В. Солдатенка та В. Чернецької (про сприйняття С. Петлюри П. Скоропадським та В. Винниченком); В. Піскуна, В. Голубка, О. Гриненко (про вбивство С. Петлюри та висвітлення в пресі його загибелі) та ін.

Висвітлюючи історію Галичини в контексті національно-визвольних змагань, а також питання співпраці урядів ЗУНР та УНР, корисними були праці О. Красівського, М. Кугутяка, М. Литвина, О. Дем'янюка (про Галичину та її політичний розвиток); Р. Тимченка, С. Литвина, В. Верстюка, Р. Зінкевича, А. Руккаса та ін. (про співпрацю із ЗУНР та Варшавську угоду 1920 р.) тощо. У ході написання роботи було використано також низку навчально-методичних видань таких авторів, як О. Пометун (у співавторстві), О. Надольська та ін.

Основою для написання пропонованого дослідження послужили опубліковані першоджерела, серед яких особливо вагомими є статті С. Петлюри, що відображають його ідейні та політичні погляди. Крім того, використано мемуарний доробок таких тогочасних діячів, як В. Винниченко, М. Лозинський,

І. Мазепа, О. Доценко тощо. Ці матеріали дозволяють розглядати діяльність С. Петлюри крізь призму поглядів та емоцій сучасників подій, розкрити ті чи інші події в нових деталях. Водночас було використано архівні матеріали Державного архіву Івано-Франківської області, що висвітлюють ставлення галичан до вшанування пам'яті С. Петлюри через 10 років після його загибелі. Ці матеріали свідчать про повагу до С. Петлюри та цінування його посильного внеску у справу побудови самостійної соборної України.

Методологічну основу дипломної роботи складають принципи історизму, об'єктивності, всебічності, достовірності у висвітленні поставлених питань. Робота написана з використанням історичного, логічного, порівняльного та описових методів тощо.

Наукова новизна роботи передбачає комплексне дослідження та систематизацію джерельної та історіографічної інформації з обраної теми, розкриття місця і ролі Галичини в ідейних поглядах та діяльності С. Петлюри, а також можливостей використання зібраних та опрацьованих матеріалів у шкільній освіті.

Апробація роботи була здійснена у виступі на студентській звітно-науковій конференції в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника 4 квітня 2024 р.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що отримані результати дослідження можуть використовуватися в ЗЗСО, а також для підготовки лекційних і семінарських занять у вищій освіті, слугувати основою для більш комплексного і глибшого дослідження даної теми.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, п'яти розділів (у т. ч. п'ять підрозділів), висновків, списку використаних джерел (50 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан наукової розробки проблеми

Тема взаємовідносин С. Петлюри з Галичиною на сьогоднішній день залишається актуальною, оскільки його з краєм поєднувала участь у національному русі та державотворчих процесах, що на початку ХХ ст. консолідували українську інтелігенцію по обидва боки Збруча. У подальшому це призвело до проголошення злуки двох частин українського народу в період української революції на уламках Російської та Австро-Угорської монархії.

Постать С. Петлюри обширно в радянській історичній науці не розглядалася, адже комуністична партійно-тоталітарна ідеологія відносилася до С. Петлюри, як і до інших поборників української самостійності, вкрай вороже та, по суті, забороняла вивчення їхньої діяльності. Вже після здобуття Україною незалежності в 1991 р. почали з'являтися перші праці та дослідження з історії української революції та розглядатися постаті революційної доби, серед яких, безперечно, одне з чільних місць займав С. Петлюра.

Щоправда, в сучасній українській історіографії питання про Галичину в діяльності С. Петлюри здебільшого розглядається на тлі підписання ним 21 квітня 1920 р. сумнозвісної Варшавської угоди, що затверджувала перехід західноукраїнських земель під владу Польщі. Водночас інші події та процеси, що відображають відношення С. Петлюри до Галичини, залишаються недостатньо дослідженими. До них, зокрема, можна віднести приїзд С. Петлюри до Львова в 1904 р. та публікування його статей у львівських часописах. Також малодослідженим є питання про те, яке місце займала Галичина та західноукраїнські землі в діяльності С. Петлюри в еміграції, вже після поразки української революції.

Незважаючи на певні прогалини, постать С. Петлюри та його державотворча діяльність є досить добре висвітленими в історичній науці та стали темою для багатьох ґрунтовних досліджень, серед яких хотілося б виділити монографію С. Кульчицького під назвою «Симон Петлюра: «Я вірю і певний, що Україна як держава буде!» [26], а також праці М. Косика «Симон Петлюра» [22],

В. Сергійчука «Симон Петлюра» [38], С. Литвина «Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана» [29].

Ці дослідження, що мають біографічний характер, висвітлюють життя С. Петлюри, починаючи з його дитинства на Полтавщині і закінчуючи загибеллю в Парижі. Автори цих праць намагалися змістовно розглянути кожний період життя С. Петлюри, вказати на його здобутки та прорахунки. Звичайно, найбільш обширними в цих дослідженнях є розділи, присвячені українській революції 1917–1921 рр. У цих працях масштабно проаналізовано внесок С. Петлюри в українізацію війська та його здобутки під час перебування на високих військових та політичних посадах Генерального секретаря військових справ, Головного Отамана Директорії УНР та на посту голови Директорії.

Автором пропонованої роботи при комплексному дослідженні ранніх періодів життя та діяльності С. Петлюри, що включають в себе його дореволюційну журналістську працю, були використані статті історичної періодики. Такими працями є «Симон Петлюра: літературний критик, публіцист, редактор» авторства О. Полумисної [36], «Політична діяльність Симона Петлюри у Львові в 1905 році» В. Сергійчука [39], «Журналістська діяльність Симона Петлюри» Л. Кривизнюка, «Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження)» [24] В. Верстюка [11] тощо.

У цих статтях висвітлюється діяльність С. Петлюри до того, як вибухнула українська революція. Йдеться, насамперед, про його журналістський доробок, який є важливим для розуміння світоглядних орієнтирів С. Петлюри. Також знайшли відображення перші відвідини С. Петлюрою Галичини на початку ХХ ст., зокрема Львова, що сформували його погляд за західноукраїнські землі як на невід'ємну частину українських державотворчих процесів.

Важливою для вивчення діяльності С. Петлюри під час Першої світової війни є спільна стаття Т.В. Онішко та Т.А. Онішко «Симон Петлюра і українське питання в роки Першої світової війни» [33]. У ній автори з'ясовують як військову роботу С. Петлюри на Західному фронті, що в майбутньому сприяла його військовим здобуткам та українізації армії на посту секретаря військових справ

та Головного Отамана військ УНР, так і його бачення українського питання в Першій світовій війні, яке найповніше відображається в його статті «Війна і українці». Автори також наголошують, що впродовж війни відбувалася трансформація політичних орієнтирів С. Петлюри.

Для висвітлення подальших подій української революції, утворення Центральної Ради та подальшу зміну політичної ситуації на українських землях з приходом до влади гетьмана П. Скоропадського та Директорії УНР були опрацьовані масштабні праці з історії української революції, такі як «Нариси історії української революції 1917–1921 років» у 2-х кн. за авторства В. Верстюка, В. Головченка, Т. Осташка та ін. [32], «Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920-х роках» В. Сергійчука [40], «Українська революція. Історичний нарис» В. Солдатенка [41] та стаття І. Дацківа «Дипломатичні орієнтири Української Центральної Ради на Антанту: досягнення і втрати» [16].

Ці праці стосуються комплексного розгляду подій української революції 1917–1921 рр., висвітлюється місце і роль С. Петлюри в державотворчій та військовій площинах, а також його взаємовідносини з іншими діячами цієї доби – В. Винниченком, М. Грушевським тощо. Постать С. Петлюри відображена в контексті швидкоплинних процесів українського національного державотворення.

Цікавими є дослідження, що розглядають С. Петлюру крізь призму поглядів інших історичних діячів. Для прикладу, це стаття «Симон Петлюра у сприйнятті Павла Скоропадського (за спогадами гетьмана)» авторства Р. Пирога [34], «Симон Петлюра на сторінках «Щоденника» Володимира Винниченка, В. Чернецької [45]. Вони дозволяють побачити, якими були стосунки С. Петлюри з іншими видатними діячами періоду українських національно-визвольних змагань. Зокрема, висвітлена оцінка постаті С. Петлюри П. Скоропадським та В. Винниченком, що попри свою суб'єктивність, є цікавим доповненням до питань взаємостосунків в українському політичному середовищі.

Важливою для розуміння розвитку взаємовідносин та політичних шляхів С. Петлюри та В. Винниченка є монографія В. Солдатенка «Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби» [42]. У ній широко проаналізовано політичні шляхи двох діячів, висвітлено здобутки та прорахунки кожного з них та оцінено їхній вклад в український державотворчий процес. Також на тлі порівняння їхньої діяльності цілком влучно змальовано протиріччя та напружені стосунки між двома діячами.

Розглядаючи політичне життя Галичини в період Першої світової війни та української революції, а також здобутки західноукраїнських державотворчих процесів, доцільно використати такі праці: «Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин» О. Красівського [23], «Галичина: сторінки історії : нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.)» М. Кугутяка [25], «Проект «Україна». Галичина в Українській революції 1917–1921 рр.» під редакцією М. Литвина [31], а також стаття «Волинь та Галичина в українсько-польських стосунках у 1919 р.» О. Дем'янюка [17].

Історію ЗУНР та об'єднання ЗУНР з УНР представлено такими фундаментальними працями, як «Об'єднання УНР і ЗУНР: причини, передумови, сутність та значення» Р. Тимченка [43], «Архівні джерела про допомогу С. Петлюри Галичині у 1919 році» С. Литвина [28], «Геополітичний простір ЗУНР та її зовнішньополітичні орієнтири» М. Литвина [30], «Історія ЗУНР» М. Литвина і К. Науменка [27], «Симон Петлюра і Євген Петрушевич в умовах об'єднання українських армій (липень–листопад 1919 року): крок до співпраці чи остаточного розпаду?» Р. Тимченка [44] та ін. Ці праці аналізують історію створення ЗУНР та її подальше існування, зокрема в контексті зовнішньої політики держави. Також тут ґрунтовно досліджено Акт злуки між УНР і ЗУНР та питання об'єднання українських армій по обидва боки Збруча.

Варто згадати дослідження, що містять у собі опис та аналіз подій, пов'язаних з підписанням С. Петлюрою Варшавської угоди 1920 р. Це, зокрема, «Союз Пілсудського – Петлюри в історії боротьби за українську державність» В. Верстюка [11], «Проект «Україна»: Галичина та Волинь у складі міжвоєнної

Польщі» В. Вісіна, Р. Голика і В. Голубка [13], «Передісторія підписання Варшавського договору 1920 р.: С. Петлюра та Ю. Пілсудський» Р. Зінкевича [19], «Співпраця Польщі і Української Народної Республіки у 20-х роках ХХ століття» В. Комара [21], «1920 рік: Польща і Україна у боротьбі проти спільного ворога – радянської Росії» А. Руккаса [37], «Гене́за союзу. Відносини Української Народної Республіки з Польщею (січень 1919 – квітень 1920 рр.)» сучасного польського історика М. Шуміла [46].

Матеріали цих досліджень висвітлюють передумови, причини та наслідки підписання Варшавської угоди 1920 р. для урядів УНР та ЗО УНР. Вони також аналізують мотиви С. Петлюри, що штовхнули його, соборника, на таке неоднозначне рішення. Тому ці статті є важливими при змістовному вивченні союзу УНР та Польщі перед обличчям більшовицької загрози.

Розвідками, що дозволяють вивчити діяльність С. Петлюри в еміграції до його вбивства євреєм С. Шварцбардом, а також реакцію світової громадськості, зокрема галичан, на смерть С. Петлюри є «Петлюра як політичний лідер УНР в умовах еміграції: міжнародний і український контексти» В. Піскуна [35], «Загибель Головного Отамана Армії УНР у дзеркалі львівської періодики» В. Голубка та А. Середяк [14], «Матеріали журналу «Тризуб» про розслідування вбивства С. Петлюри (1926–1928 рр.)» О. Гриненко [15].

Ці статті широко аналізують діяльність голови УНР та його уряду в екзилі, а також питання про мотиви вбивства С. Петлюри С. Шварцбардом та ймовірну причетність до нього радянських спецслужб. Крім цього, авторами здійснено аналіз реакції світової, наддніпрянсько-української та галицької спільнот на загибель С. Петлюри.

Для написання розділу, що передбачає методіку використання окресленої теми в ЗЗСО, були використані такі праці та статті таких авторів, як О. Пометун (у співавторстві) [50], Л. Яновська та Я. Яновський (знову-таки у співавторстві) [51] Г. Казакова та І. Точиліна [48], О. Надольська [49], В. Гладун [47] тощо. Ці матеріали розглядають різноманітні підходи, засоби та форми вивчення історії України в сучасній школі. Зокрема, окреслено компетентнісний та особисто-

орієнтований підходи до навчання в ЗЗСО, використання ігрових технологій, штучного інтелекту, групової роботи тощо.

Таким чином, сучасна українська історіографія містить достатньо праць з вивчення постаті С. Петлюри як одного з очільників українського громадського життя і державотворчого процесу на початку ХХ ст. У науковій літературі присутні дослідження, що аналізують його взаєностосунки з Галичиною та галицькими політичними діячами. Проте усі вони, в основному, зосереджені на питаннях Акту злуки 1919 р., стосунків С. Петлюри з Є. Петрушевичем та в контексті Варшавської угоди 1920 р. Натомість досі не здійснено масштабного дослідження, що висвітлювало б ставлення С. Петлюри до Галичини впродовж всієї його політичної кар'єри, починаючи з журналістської діяльності у Львові 1904 р. і закінчуючи його міркуваннями про долю Галичини в паризькій вимушеній еміграції.

Однак у нашому розумінні наявні дослідження все ж є ґрунтовними для вивчення постаті С. Петлюри як державника, соборника та переконаного прихильника ідеї самостійної України. Ці дослідження дозволяють позитивно оцінити сучасну вітчизняну історіографію, що після 1991 р. досить активно займається проблемами Української революції. Наявні монографії та статті є обґрунтованими та цілісними, що є корисним для подальших досліджень в історичній науці постаті С. Петлюри, його взаємин з Галичиною.

1.2 Джерельна база

При вивченні постаті С. Петлюри в українській історії та проблеми його взаємовідносин з Галичиною є доцільним використання історичних джерел, що включають в себе опубліковані документи та матеріали, а також мемуарну спадщину діячів української революції. Звернення до джерельної бази дозволяє максимально об'єктивно, наскільки це можливо в сучасних умовах, оцінити історичні події та процеси далекого минулого.

Цінним історичним джерелом для дослідження були неопубліковані архівні фонди Державного архіву Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), в яких містяться відомості про вшанування пам'яті С. Петлюри галичанами в 10 річницю його загибелі, в 1936 р. Зокрема, в дипломній роботі використано матеріали із фонду 6 («Станіславське повітове староство, м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства, оп. 1), справи 544 [1]. Урочистості вказують на повагу галичан до видатного українського діяча, незважаючи на вимушене підписання ним Варшавської угоди 1920 р.

Насамперед, при написанні дипломної роботи було використано опубліковані збірники документів і матеріалів з таких видань, як «Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : документи і матеріали» (том 1) [2] та «Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти томах» (том 1) [2]. Ці змістовні збірки документів та матеріалів дозволяють дослідити історичні події становлення української державності у вигляді Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки через призму програмних, державних документів та актів, а також праць сучасників подій. Серед них Акт проголошення ЗУНР, Декларація Директорії УНР від 26 грудня 1918 р. тощо.

Безперечно, важливими та інформативними для даного дослідження були статті самого С. Петлюри, взяті зі збірки його статей, виданої 1993 р. (уклад. О. Климчук) [4] та з щомісячного історико-етнографічного та літературно-публіцистичного часопису «Україна» [3], що виходив у Києві в 1907 р. як продовження журналу «Киевская старина». Зокрема, було використано такі статті С. Петлюри, як «Війна і українці», «Рік мовчання», «Політичні українські партії в Галичині» тощо. Вони стали основою для дослідження політичних орієнтирів С. Петлюри в дореволюційний період та під час Першої світової війни.

Водночас варто виокремити статтю «Війна і українці» 1914 р., в якій С. Петлюра закликає українців підтримати Росію у цій війні, бо, в його розумінні, така підтримка з боку українського народу після закінчення бойових дій буде

гідно оцінена російською владою, що, на знак вдячності українцям, мала б піти на певні поступки в національному питанні. Однак російський імперіалізм, звичайно, не був готовий надавати українцям будь-які національні права, що спричинило невдовзі зміну політичної позиції С. Петлюри в умовах Першої світової війни.

С. Петлюра, його діяльність та риси характеру, відображаються також у мемуарній літературі відомих діячів української революції. Серед праць мемуарного характеру хотілося б виділити книжку В. Винниченка «Відродження нації» у 3 частинах [6]. Це джерело є принагідним для розуміння ставлення самого В. Винниченка до С. Петлюри та його діяльності, особливо на посаді Головного Отамана військ УНР та голови Директорії. В. Винниченко здебільшого зображає С. Петлюру в негативному світлі, називаючи його «балериною», людиною гордою, яка готова на все для збереження своєї репутації.

Змістовними є свідчення М. Лозинського [9], авторитетного політичного діяча ЗУНР, сучасника С. Петлюри, що брав участь у діяльності «Союзу визволення України», а також, будучи обраним до Національної ради ЗУНР, перебував у складі української делегації на Паризькій мирній конференції 1919 р. Зокрема, М. Лозинський вважає, що С. Петлюра ще в лютому 1920 р. був готовий на поступки Польщі, що передбачала втрату Галичини для можливості подальшої боротьби з російськими більшовиками в союзі з Польщею.

Важливими є свідчення Ісаака Мазепи [10], керівника українського уряду періоду Директорії. Зокрема, в його праці «Україна в огні і бурі революції 1917–1921» відображається негативне ставлення до факту підписання С. Петлюрою Варшавської угоди. Також він висвітлює цікаві деталі діяльності Директорії, наприклад, вказує на те, як перед ним мотивував свій вихід з Директорії В. Винниченко.

Надзвичайно цікавими є свідчення Олександра Доценка, особистого ад'ютанта С. Петлюри. У своєму «Літописі Української революції» (том 2; кн. 4, 5) [7, 8] він зображає відповідальне ставлення С. Петлюри до свого обов'язку, а

також його емоційний зв'язок зі своїм оточення. Наприклад, в уривку, де описано прощання С. Петлюри зі своїми соратниками у день виїзду до Польщі 5 грудня 1919 р., О. Доценко пише про сум і сльози як у вірних прибічників С. Петлюри, так і в нього самого. Щодо коментарів з приводу Варшавської угоди 1920 р. між УНР та Польщею, О. Доценко стверджує, що Україна дарма так сильно довіряла новому союзнику. Польща ж, на його думку, просто використовувала Україну в своїх геополітичних інтересах. Його висновки мали під собою підґрунтя, що було підтверджено в подальшому підписанням Ризького мирного договору між Польщею та більшовиками 1921 р. Цей договір фактично усунув уряд УНР з вирішення українського питання.

Таким чином, серед широкої джерельної бази в питанні вивчення історії української революції та постаті С. Петлюри автором даної роботи були використані різноманітні відомості, які можна умовно поділити на кілька груп: 1) неопубліковані архівні матеріали (ДАІФО); 2) збірники документів і матеріалів, що мають стосунок до державотворчих процесів в УНР та ЗУНР; 3) статті самого С. Петлюри, що підтверджують його широку журналістську діяльність та активну громадську позицію; 4) мемуарні праці діячів української революції, серед яких були І. Мазепа, В. Винниченко, О. Доценко, М. Лозинський та ін. У своїх спогадах вони описували та аналізували не тільки процеси державного розвитку України, але й більш особисті речі: приватні розмови, емоції та риси характеру С. Петлюри та інших політичних діячів.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ СИМОНА ПЕТЛЮРИ ТА ПЕРШЕ ЗНАЙОМСТВО З ГАЛИЧИНОЮ (ДО 1914 Р.)

Симон Васильович Петлюра народився в Полтаві 22 (10 за старим стилем) травня 1879 р. Його родина походила з сім'ї реєстрових козаків, які ніколи не були кріпаками. Батько С. Петлюри був досить заможною людиною, володів кількома десятинами землі і десятину хорошого дубового лісу. Він займався візникуванням, мав коней і навіть наймав людей. Мати ж Симона, Ольга Олександрівна, походила з козацького роду Марченків. Окрім Симона, в сім'ї було ще одинадцять дітей (двоє з них померли в ранньому віці) [26, с. 13].

Дослідники зазначають, що життя сім'ї Петлюр не було легким, адже потрібно було дбати про дев'ятьох дітей. Лише Симон, будучи старшим сином, здобував освіту в міській семінарії м. Полтави, на навчання інших дітей коштів не вистачило [22, с. 7]. Сім'я Петлюр з пошаною ставилася до української культури. Тому Симон з дитинства звик до українського фольклору, національних страв, свят, традицій, одягу тощо. Водночас у сім'ї постійно панувала атмосфера релігійності. Змалечку діти пишалися своїм козацьким родоводом і кохалися у всьому українському [12, с. 113].

З 1895 р. юнак вступає до Полтавської духовної семінарії, яка на той час була одним з центрів культурного життя міста. Поряд з непростю програмою навчання, що включала в себе як класичні предмети, так і спеціальні церковні дисципліни, навчання і виховання здійснювалося в дусі великоруського православ'я. Варто наголосити, що в юні роки, як і впродовж всього життя, Симон Петлюра був глибоко віруючою людиною. Однак, незважаючи на усі зусилля викладачів виховати з хлопця відданого підданого російського імперського самодержавства, виявилися марними. Під час навчання він поглиблював знання з історії, насамперед, беручи до уваги героїчну боротьбу козаків проти Московської та Османської імперії, а також Речі Посполитої. Уже тоді в ньому палав дух спротиву, юнак почав активно захоплюватися забороненою в Російській імперії за Емським указом 1876 р. українською літературою з Галичини. Найбільшу його увагу привернув «Науково-

літературний вісник», який видавався з ініціативи М. Грушевського і під редакцією І. Франка у Львові з 1898 р. Так само цікавими для Симона стали брошури М. Драгоманова, політичного емігранта з підросійської України [26, с. 16].

У березні 1897 р. була створена Харківська студентська громада. Нелегальною частиною її діяльності займалися студенти Дмитро Антонович, Левко Мацієвич і Михайло Русов. Невдовзі громада відрядила Л. Мацієвича до Галичини, щоб перейняти досвід діяльності українських політичних партій в Австро-Угорській імперії. Під враженням від поїздки і досвіду новостворених галицьких партій Михайло Русов та Дмитро Антонович у 1900 р. створили Революційну українську партію (далі – РУП) [26, с. 17].

Заснована молодією українською інтелігенцією, РУП першою з українських партій проголосила ідею політичної самостійності України «від Карпат аж до Кавказу» з подальшим створенням єдиної незалежної Української держави обабіч австро-російського кордону. М. Міхновський 18 лютого 1900 р. окреслив програму партії. Вона передбачала збройну революційну боротьбу для здобуття незалежності України, що, в свою чергу, могла забезпечити суспільну справедливість. С. Петлюра від початку року стає активним членом РУП [22, с. 9, 10].

Однак у січні 1901 р. С. Петлюру було виключено із семінарії на останньому році навчання. Інцидент став швидше кульмінацією незадовільної поведінки Симона в семінарії. С. Петлюра, без дозволу керівництва семінарії, вмовив композитора послухати самовільно створений хор семінаристів. Після вітального слова хор взявся виконувати заборонену композицію М. Лисенка «Б'ють пороги». Під час виступу до зали увійшов розлючений ректор. Постало питання про виключення. І хоча батько Симона Василь Петлюра вмовив архієрея не бути таким категоричним, під час особистої розмови з ректором майбутній видатний громадський і політичний діяч відмовився визнати свою провину, а, отже був виключений із семінарії [26, с. 18].

У середині 1901 р. С. Петлюра взяв участь в організаційній конференції РУП у Полтаві. На ній, зокрема, було вирішено видавати закордонний партійний орган «Гасло». До РУП приєднувалося все більше студентів та семінаристів [20, с. 15]. С. Петлюра був активним діячем партійно-політичного руху на підросійській Україні на початку ХХ ст., що розвинувся під ідейним впливом з австрійської Галичини, де існували легальні конституційні можливості для української діяльності.

На початку 1902 р. С. Петлюра вперше особисто відвідує Галичину. Оселившись у Львові, він зустрічався з галицькими соціал-демократами. Саме тут, у Галичині, Симон вперше друкується як журналіст. У «Літературно-науковому віснику» виходить його перша стаття «Стан народної освіти та медицини на Полтавщині в цифрах» [26, с. 19].

Того ж таки 1902 року в Полтавській семінарії під впливом діяльності РУП почалися протести студентів. Вони вимагали зупинити шпигунство за студентами, звільнити викладачів-донощиків та додати до шкільної програми предмети українського спрямування. Водночас семінаристи-рупівці приєдналися до селянського руху на Харківщині та Полтавщині на початку ХХ ст., де народ голодував через неврожай і пасивність влади в прагненні допомогти постраждалим. Поліція неодноразово фіксувала активність С. Петлюри під час виїздів у села для підбурювання народу і невдовзі відкрила проти нього кримінальну справу. Щоб уникнути арешту, С. Петлюра мусив виїхати до Кубані з другом П. Понятенком. Узявши їх за приклад, згодом до Кубані виїхало більше десятка виключених українських семінаристів [26, с. 19].

Оселившись у Катеринодарі (нині – Краснодар у складі РФ), С. Петлюра вміло поєднує вчителювання з журналістською діяльністю та охоче публікується в місцевій пресі. Водночас він не перестає співпрацювати із львівськими часописами. Його статті публікуються в таких галицьких виданнях, як «Добра новина» і «Праця». Усе ще будучи членом РУП, С. Петлюра організував у Катеринодарі Чорноморську вільну громаду – місцевий осередок партії. У своїй

домівці він організовує таємну друкарню, з якої виходили політичні відозви та антиурядові листівки [24, с. 223, 224].

Упродовж 1901–1902 рр. жандармерія ретельно стежила за діяльністю РУП та вивчала зв'язки рупівців. Уже в 1903 р. громади Харкова, Києва та Полтави зазнали поліцейських погромів. Ретельно дослідивши революційну діяльність С. Петлюри на Полтавщині, жандарми передали ці відомості своїм кубанським колегам. Як наслідок, С. Петлюрі було заборонено викладати в будь-яких навчальних закладах, і він залишається без грошей [26, с. 20].

Саме в цей час відомий етнограф Федір Щербина, який мав революційні погляди і поділяв думку про необхідність запровадження конституції в Російській імперії, був висланий на батьківщину – в Катеринодар. На той час наказним отаманом Кубанського козачого війська був Я. Малама – освічений виходець з козацького роду, що з пошаною ставився до козацького минулого. Я. Малама щиро запросив Ф. Щербину до написання історії Кубанського козачого війська, і той охоче пристав на його пропозицію. Величезний архів Чорноморського козачого війська налічував до 200 тис. папок, які лежали забутими не одне десятиліття. Для того, щоб упоратися з такою кількістю неструктурованої інформації, Ф. Щербина став шукати собі сподвижників, і знайшов його в особі С. Петлюри [26, с. 20, 21].

С. Петлюра, будучи наймолодшим із помічників Ф. Щербини, швидко зарекомендував себе як людина освічена, ерудована та зацікавлена в своїй праці. Маючи достатньо хороші попередні знання з історії козацтва, він швидко схоплював новий матеріал. На основі документів з кубанського архіву Симон написав статтю «Причинок до історії переселення «турецьких запорожців» на Кубань». У 1905 р. вона була надрукована у видавництві НТШ у Львові [38, с. 30, 31].

Поруч з власною активною публіцистичною роботою, С. Петлюра налагоджував зв'язки для того, щоб й інші українці на Кубані змогли видаватися поза межами Російської імперії. Для прикладу, 28 липня 1903 р. він надіслав до львівського вісника статтю П. Дмитренка «Співець ліризму та настрою – Микола

Чернявський». Крім того, С. Петлюра цікавиться, чи можна було б налагодити листування про суспільне життя в Галичині, щоб пізніше ці відомості стали матеріалом для часопису «Донская речь» [38, с. 38].

Коли в 1904 р. Ф. Щербина закінчував працювати над історією кубанського козачого війська, з-поміж своїх помічників він обрав С. Петлюру і П. Немолянина, щоб ті підготували працю до видання на хуторі Ф. Щербини Джанкот. Вони працювали над фактологічною базою майбутнього видання. Двохтомна праця «История Кубанского козацкого войска» побачила світ в 1913 р.

Поки Симон працював на хуторі, в Катеринодарі жандарми заарештували одного із засновників чорноморської громади М. Ткаченка. Під час обшуку було виявлено нещодавно видрукувані революційні відозви РУП до кубанських козаків, а також партійну записку з підписом «Симон». По поверненню С. Петлюри до Катеринодара його одразу ж заарештували [26, с. 22]. Понад місяць С. Петлюра провів у тюрмі. Поки велося розслідування, з'явилася можливість вийти під грошову заставу та за умови поручительства авторитетною людиною. За Симона поручився Ф. Щербина. А гроші йому надіслав батько, продавши свою десятину лісу. Вийшовши на свободу С. Петлюра вирішує терміново виїхати за кордон, щоб убезпечити себе від подальших репресій [26, с. 25].

Ф. Щербина у спогадах про С. Петлюру писав: «Для мене Петлюра був не тільки добрим та умілим працівником, але ще більше – дуже хорошою людиною щодо характеру, поглядів і вдачі у взаємних стосунках з людьми. Яким показався він мені з дня першого мого знайомства з ним, таким у незмінній своїй суцільності залишився він і після того. ... Я звик цінити Петлюру найбільше з етичного боку» [20, с. 19].

Восени 1904 року, незадовго після повернення з Кубані, під загрозою чергового арешту С. Петлюра нелегально перетинає австрійський кордон під іменем Святослава Тагона й оселяється у Львові. Тут, у серці Галичини, на той час перебувало немало втікачів через урядові переслідування з підросійської

України, а тому культурна і політична діяльність була більш ніж активною. По приїзду С. Петлюра стає членом закордонного відділу РУП [22, с. 12].

6 січня 1905 р. у Львові відбувся II з'їзд РУП. Найактуальнішим питанням було питання можливості об'єднання РУП з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП), її т. зв. меншовицькою частиною. Однак обидві партії досить по-різному бачили роль українського народу як окремого в подальших подіях. Мар'ян Меленевський, який очолював закордонний комітет РУП, все-таки підтримав об'єднання та не знайшов підтримки однопартійців. Його група за власною ініціативою вибула зі з'їзду, а РУП вирішила розвиватися далі самостійно [26, с. 27, 28].

С. Петлюра твердо обстоював організаційні принципи РУП протягом усього з'їзду, що допомогло йому стати одним з лідерів політичної партії. Показовим моментом його рішучості став цікавий інцидент. Коли закордонна група покинула з'їзд, уся партійна власність, включаючи касу, партійний архів, бібліотеку і склад літератури залишилася в її руках, і повертати це вони не збиралися. За підсумками наради у вузькому колі було вирішено повернути партійну власність «революційним способом». Взятися за цю операцію добровільно зголосився С. Петлюра і за допомогою двох товаришів по партії повернув усе, що належало РУП з особистої домівки одного з членів закордонної групи [39, с. 20, 21].

За результатами роботи з'їзду було сформовано ЦК РУП у складі Дмитра Антоновича, Андрія Жука. Миколи Порша та Володимира Винниченка. С. Петлюрі, Д. Антоновичу та М. Поршу було доручено редагування періодичних журналів РУП «Селянин» і «Праця». Оскільки і Д. Антонович, і М. Порш невдовзі виїхали до Росії, редагування партійних видань стало справою виключно С. Петлюри [26, с. 28]. Проживаючи у Львові, С. Петлюра підтримував взаємини з галицькими соціал-демократами, його статті неодноразово видавалися в журналі УСДП «Воля». Він також був частим гостем І. Франка, чиєю діяльністю щиро захоплювався [26, с. 29].

Протягом майже цілого 1905 р. С. Петлюра залишався лише спостерігачем революційних подій, що розгорталися в Росії, адже повернутися законно він не міг. Однак ситуація змінилася з проголошенням політичної амністії в період Першої російської революції 1905–1907 рр., закріпленої царським маніфестом 17 (30) жовтня 1905 р. С. Петлюра виїхав до Києва, де вже в грудні того ж року був присутній на II з'їзді РУП. На ньому було вирішено змінити назву партії на Українську соціал-демократичну робітничу партію (далі – УСДРП).

Під час перебування в Києві С. Петлюра взяв на себе великий пласт організаційної роботи, особливо працюючи над налагодженням зв'язків з периферією. Як наслідок, почалася плідна співпраця з буковинськими політичними діячами, які невдовзі вже налагоджували схему перевезення партійних друкованих матеріалів з території Австро-Угорщини на підросійську Україну [39, с. 23].

Водночас з активною партійно-політичною роботою С. Петлюра продовжує свою видавничу діяльність. У часописах «Праця» та «Селянин» з'являються такі його статті, як «Не даймо, щоб нас обдурили», «Як цар піклується про нас», «Нові вчинки царського правительства», «Про жорстокий закон 1876 року», «Галицькі відносини в світлі “Церковного вестника”», «Революція в Росії і європейська преса», «Агонія царату» тощо [39, с. 25].

У 1907 р. була опублікована стаття С. Петлюри «Політичні українські партії в Галичині», з чого можна припустити, що минулий партійний досвід у Львові глибоко вплинув на нього. У цій статті він, зокрема, зазначає: «Основа національного руху галицьких вкраїнців має соціальний характер, і цим тільки можна пояснити широкі розміри цього руху, який останніми часами стає рухом цілого народу вкраїнського в Галичині. Які реальні придбання здобуде цей рух – питання будуччини, і, напевно, далекої, але судячи по всім об'єктивним ознакам, він дійшов саме тепер до високого ступня, приваблюючи до себе увагу цілої Європи і викликаючи до себе прихильність з боку кожного, хто гидує з гніту та визиску, в яких би формах останні не виявлялись» [3, с. 2].

С. Петлюра після закінчення II з'їзду УСДРП повернувся до Львова, однак вже в січні 1906 р. виїхав до Петербурга разом з П. Понятенком і М. Поршем. Передбачалося, що в Петербурзі вони втріох працюватимуть над щомісячником РУП «Вільна Україна», щоб утвердити його як теоретичний орган ЦК УСДРП. Однак М. Порш досить швидко покинув місто, а П. Понятенко не мав схильності до роботи з друкованими органами, тому С. Петлюра вкотре сповна проявив свій редакційний талант. На жаль, йому вдалося видрукувати тільки чотири номери «Вільної України». Наступні два не пройшли цензуру і були конфісковані, а в подальшому, не маючи коштів на видавництво, журнал припинив своє існування [26, с. 29, 32].

В одному з номерів «Вільної України» у Петербурзі С. Петлюра опублікував звіт про Другу конференцію української соціал-демократії Австрії, що проходила 27–28 січня 1909 р., де він був присутній як представник Української соціал-демократичної робітничої партії. Схвально відгукуючись про роботу конференції, він зазначає: «Може, вперше за всі часи існування української соціал-демократії, вона почувала себе справжньою зорганізованою колективною силою з досить великим впливом на робочі маси і на життя цілого українського народу в Галичині; може, вперше від Брюнського партайтагу (1899 р.), коли офіційно вона почала існувати, в ній почувалося таке інтенсивне життя і напруження революційної енергії; може, вперше від часів своєї появи партія справді стала партією пролетарських мас, а не окремих, хоч і працюючих та діяльних, осіб» [39, с. 25, 26].

Із середини 1907 р., після поразки Першої російської революції, знову почалася хвиля репресій, яка перешкоджала роботі партії наддніпрянсько-українських соціал-демократів, у якій С. Петлюра вийшов на провідні позиції. 1908 р. у Києві розпочало свою діяльність Товариство українських поступовців (далі – ТУП). Ця конспіративна позапартійна організація, зокрема, була трансформована з Української демократично-радикальної партії, коли діяти відкрито в Росії стало надто небезпечно. Навколо ТУП об'єдналися представники різних політичних партій, включаючи УСДРП. Багато членів ТУП

ще до його створення працювали в щоденній газеті «Рада». Колектив «Ради» об'єднав цвіт української інтелігенції в Києві, серед них були Євген Чикаленко, Михайло Грушевський. Дмитро Дорошенко, Борис Грінченко, Сергій Єфремов тощо [26, с. 32, 33].

Враховуючи чималий журналістський досвід та особисту рекомендацію М. Грушевського, С. Петлюра після повернення до Києва влаштовується до газети «Рада» на посаду секретаря редакції. Поряд з бездоганно виконуваними посадовими обов'язками він став друкувати свої статті гостро політичного забарвлення, що викликало бурхливий резонанс у редакційному комітеті. Для прикладу, в грудні 1906 р. з-під його пера виходить шість статей, де автор піддає нищівній критиці російських октябристів, кадетів, а також українських діячів що підтримують ідею співпраці з ними [26, с. 33].

Попри характерний тим подіям дуалізм політичних орієнтирів, у 1905–1907 рр. С. Петлюра залишався яскравим представником соціал-демократів. Водночас його радикалізм виразно відрізнявся від позиції співробітників «Ради». Показовим моментом було те, що одна з його програмних статей під назвою «Українські катедри і український пролетаріат» була надрукована не в «Раді», а в «Слові» – газеті УСДРП. Стаття чітко демонструє, що С. Петлюра в той час вважав вимоги соціальні важливішими за вимоги національні. Він аргументує взаємопов'язаність боротьби проти національного гніту з боротьбою робітників за свої політичні права. С. Петлюра наголошував, що пролетаріат «не обмежує цієї боротьби, як націоналісти, однією тільки боротьбою за національні права, а повстає проти капіталістичного ладу, який між іншими формами гніту для свого добробуту вимагає гніту і над недержавними націями» [26, с. 33–35].

Будучи чужим за своїм світоглядом і політичними ідеями, С. Петлюра не затримався в часописі «Рада» надовго. Він переходить працювати в тижневик УСДРП «Слово». Як редактор газети С. Петлюра залишив по собі чималий доробок: точний аналіз політичних подій, критика опонентів наддніпрянських соціал-демократів, огляди літературного, музичного та мистецького

спрямування тощо. М. Порш в одному зі спогадів про Петлюру зазначав, що той «дуже кохався у всьому гарному та естетичному» [26, с. 36–37].

На тлі того, що тижневик «Слово» ледве продовжував діяльність, а місячник «Україна» перестав існувати, С. Петлюра опинився у скруті. У пошуку роботи він у вересні 1908 р. подався до Петербурга, де став працювати бухгалтером у приватних фірмах. Та будучи вже немало відомим журналістом, він продовжує публікуватися. Самоусунувшись від діяльності в УСДРП, що вже не була такою активною, як раніше, С. Петлюра стає активним діячем «старої» і «молодої» української громад під керівництвом ТУП [26, с. 39, 40].

У справах С. Петлюри доводилося часто відвідувати Москву, де він знайомиться та одружується цивільним шлюбом на Ользі Опанасівні Більській. Будучи вже відомим політичним діячем та публіцистом, С. Петлюра швидко здобув авторитет у колах тодішньої української еліти [20, с. 32].

Найбільш вагомим здобутком С. Петлюри на той час стала участь у заснуванні московського журналу «Украинская жизнь» під егідою ТУП, що виходив друком у 1912–1917 рр. Достеменно невідомо, чи належала ідея створення журналу саме С. Петлюрі, але його вклад у цю справу важко переоцінити. Під час праці над журналом він вів активне листування з М. Грушевським, і хоча воно не завжди було цілком дружнім, зате свідчило про глибоку пошану з боку С. Петлюри до М. Грушевського [26, с. 42, 45].

Поряд з публікуванням статей політичного змісту С. Петлюра широко висвітлював у журналі національно-культурні здобутки українців. Літературна критика, огляди на театральні та музичні події та багато іншого з'являлося в журналі завдяки йому. Симон, обожнюючи мистецтво, намагався популяризувати його в журналі. Для прикладу, С. Петлюра звернувся до Д. Донцова з проханням написати характеристику літературної діяльності видатної української письменниці Лесі Українки, оскільки інші критики про неї мовчали. Він пояснював це тим, що «представники критики ще не доросли до письменниці. Щоб її критикувати, треба знати принаймні не менше, як сама Леся Українка» [36, с. 292].

Зважаючи на те, що пошук коштів для продовження роботи журналу «Украинская жизнь» забрав у С. Петлюри час для написання власної літературної критики, він все ж знаходив можливості для публікації своїх статей. С. Петлюра надзвичайно зачитувався Т. Шевченком, називаючи його ідеологом прийдешньої української революції. Через постійну зайнятість на роботі він довго не міг знайти час написати матеріал про І. Франка, яким щиро захоплювався. Над статтею про І. Франка «И. Франко – поэт национальной чести» Симон працював з лютого по липень 1913 року, але з прикрістю зазначав, що завдяки важким життєвим обставинам не зміг як слід викласти свої думки про автора [36, с. 292, 293].

Поєднуючи бухгалтерську роботу з працею над виданням «Украинской жизни», С. Петлюра віддавав останній усі свої сили. Він шукав необхідне фінансування в Москві, Києві, Харкові та Полтаві, закликаючи українську інтелігенцію підтримати журнал, робив усе можливе, щоб часопис виходив регулярно і безперебійно [26, с. 46].

Московський період був одним з найвизначніших у житті С. Петлюри. Тут до кінця сформувався його український націоналізм, погляд на Україну як самостійну національно-політичну одиницю, що мала безправне становище на мапі загальноєвропейських політичних відносин того часу. У російській столиці С. Петлюра зустрів початок Першої світової війни влітку 1914 р. [20, с. 36].

Таким чином, у формуванні ідейного світогляду С. Петлюри Галичина відіграла надзвичайно важливу роль. У Львові з 1902 р. він почав активно публікуватися як журналіст і здобув собі навички авторитетного редактора. Тут він знайомиться і налагоджує зв'язки з громадськими діячами, які матимуть вплив на все його подальше життя, зокрема з вихідцем з Наддніпрянщини видатним істориком М. Грушевським.

Особливо важливим для Симона був побачений ним досвід легальної діяльності новостворених західноукраїнських політичних партій. Після того, як він покинув Галичину 1905 р. з початком Першої російської революції, то неодноразово згадував її у своїх статтях, підтримував товариські стосунки з

галицькими діячами, особливо з Іваном Франком. На початку ХХ ст. поглиблювалася взаємодія західноукраїнського і наддніпрянського національно-політичних рухів, і С. Петлюра брав у цьому активну участь.

Найбільш важливим є те, що С. Петлюра уже в той час, на початках громадсько-політичної діяльності, не розглядав Галичину як щось окреме від Великої, Наддніпрянської України. Безумовно, він бачив і наголошував про відмінності в національно-визвольній боротьбі, але розглядав підросійську і південно-західні частини України як одне органічне ціле, єдиний народ, «соборну» націю. Це чітко сформоване бачення матиме вплив на всю його подальшу політичну кар'єру.

РОЗДІЛ 3. ГАЛИЧИНА В ІДЕЙНИХ ПОГЛЯДАХ І ДІЯЛЬНОСТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

3.1 В умовах Першої світової війни

З початком Першої світової війни в серпні 1914 р. С. Петлюра був мобілізований до лав російської армії, а з часом відряджений на Південно-Західний фронт. Його робота полягала у формуванні українських військових частин, які мали б стати на допомогу російській армії. Водночас він був організатором у питаннях створення військових шпиталів, їдалень та інших тилових закладів. Починаючи з 1914 р. С. Петлюра впродовж трьох років дослужився спочатку до звання капітана, а згодом – полковника. У результаті невдач російського війська в травні-липні 1915 р. на схід ринули тисячі біженців із західних губерній.

Саме в цей період повною мірою розкрилися організаторські здібності С. Петлюри, який допомагав постраждалим, будучи одним з очільників ліберально-демократичного земського руху. У 1916 р. на фронті він обіймав посаду заступника уповноваженого Всеросійського союзу земств. Важливо, що на новій посаді Симон мав нагоду часто спілкуватися з простими солдатами, переймаючи їхні настрої, здобуваючи собі авторитет серед військових [33, с. 51].

Всеросійський союз земств був наймасштабнішою недержавною організацією, що займалася гуманітарними проблемами під час Першої світової війни. На самому початку бойових дій імператор та його оточення побоювалися політичного посилення буржуазії, підприємців, тому Всеросійському союзу земств було дозволено займатися лише медико-санітарними питаннями. Однак, зважаючи на обставини воєнного часу за значної фінансової допомоги з боку держави, вже з осені 1914 року Всеросійський союз земств значно розширив сферу своєї діяльності. Організація займалася облаштуванням та працевлаштуванням біженців, підтримкою військових необхідними речами на територіях ведення бойових дій, боролася зі спалахами епідемій в армії та опікувалася пораненими солдатами [18, с. 22, 25, 26].

Попри те, що С. Петлюра офіційно перебував на службі в російського імператора Миколи II, він не покидав своїх надій на національному поприщі. Воюючи у складі російської армії, С. Петлюра перш за все залишався патріотом України. Служба в російському війську розвинула його таланти військового очільника, організатора. Він мав сподівання, що з перемогою Росії доля українського народу зміниться на краще [33, с. 52].

30 липня 1914 р. в газеті «Украинская жизнь» була опублікована стаття С. Петлюри «Війна і українці». У цій статті він наголошував, що українці повинні рішуче виконувати свій обов'язок перед Російською імперією і в цій війні воювати на боці Росії. Тут же він висловлював надію, що в майбутньому російська влада лояльніше ставитиметься до українського національного питання, і український народ матиме природне право на саморозвиток. Отже, фактично з перших днів Першої світової війни С. Петлюра твердо стояв на позиції підтримки російського уряду, до чого закликав і українців. Значна частина української національної інтелігенції категорично засудила вибір С. Петлюри, вважаючи, що в цьому протистоянні українцям краще залишатися нейтральними, оскільки жодна зі сторін конфлікту не бореться в інтересах українського народу [33, с. 52].

У названій статті С. Петлюра підкреслював, що «нарід наш роздертий, і увіходить своїми нерівномірними частинами до складу держав, що є ворогами і воюють одна з одною». Ця теза про роз'єднаність українського народу проходить через всю статтю. Так само пише він і про те, що австрофільство ніколи не знаходило підтримки в широких колах українців Росії. А розмовами про австрійську орієнтацію українців Росії спекулювали як австрійська влада, так і галицькі українські політики, особливо націонал-демократи. Останні використовували її, в основному, для власної національно-патріотичної агітації в Галичині.

Автор наголошує, що українці на підросійських територіях ставлять розв'язання українського питання «в тісну залежність від ходу загального розвитку громадського життя в Росії», а тому немає підстав стверджувати, що

тут присутня сильна проавстрійська орієнтація. С. Петлюра закликає «проявити здоровий політичний розум та організовану волю нації, що тисячами ниток – кровних, племінних, економічних та історичних зв’язана з країною, що стоїть зараз проти Німеччини та Австро-Угорщини» [5, с. 207, 208, 209]

С. Петлюра був твердо переконаний, що «українці не піддадуться провокаційним впливам і виконають свій обов’язок громадян Росії в цей тяжкий час до кінця ...». Ця думка, разом з болем за те, що українці стоять по обидва боки державного кордону між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською, обабіч кривавого збройного конфлікту, є основними думками в цій статті [5, с. 209]. Відверто говорячи про те, що світовий військовий конфлікт принесе багато лиха, С. Петлюра зауважує, що саме війна вперше створює сприятливі умови для розв’язання українського національного питання. Він спочатку вважав, що українцям все ж краще бути на боці самодержавної Росії, адже Другий рейх, тобто Німецька імперія, на боці якої воювала Австро-Угорщина, в разі перемоги абсолютно точно не буде зацікавлений в побудові Української держави [26, с. 51, 52].

В останньому абзаці статті «Війна і українці» цілком проявилися романтичні погляди С. Петлюри щодо майбутнього українського народу. Він зазначає, що толерантне ставлення до українців Габсбурзької монархії мало б позитивні наслідки у вигляді нових можливостей для «національного українського цілого». Український народ міг би нарешті об’єднатися і розвиватися в єдності з відродженою Росією та народами, що її заселяють [5, с. 210].

Попри свою початкову, виключно проросійську позицію в перші місяці війни, великодержавна політика російської влади щодо українського питання, безумовно, внесли зміни в погляди С. Петлюри. Найбільше його обурювало, що влада закривала україномовні часописи, всіляко обмежувала українську пресу. У 1915 р. виходить друком його стаття під назвою «Рік мовчання». У ній С. Петлюра, зокрема, відкрито критикує російську владу за те, що вона активно закриває україномовні видання. Сміливо висловлюючи свої думки, він

підкреслює, що за українців завжди вирішував хтось інший, їм постійно нав'язували чужі погляди, думки чи приписи [33, с. 53].

Наприкінці статті «Рік мовчання» С. Петлюра емоційно зазначає, що «український народ має право на те, щоб не зазіхали на його душу, – поверніть же нам наші газети, наші журнали, наше рідне слово!». Він наголошує, що в цій війні українці віддали державі усе – синів, братів, життя. Разом з Росією вони терпіли біди і жертвували своїми життями. А імперська держава натомість створює нові, непотрібні, жертви, вносячи розлад у життя країни [4, с. 171].

Коли навесні 1917 року російське самодержавство було повалено під час Лютневої буржуазно-демократичної революції, а військове керівництво держави на якийсь час розгубилося, С. Петлюра швидко зрозумів, наскільки важливу роль у подіях цих буремних часів відіграє армія. Він від самого початку національно-державного будівництва України, створення Української Центральної Ради в березні 1917 р. наполягав на критичній необхідності залучити військові сили до українського національного руху. У червні 1917 р. С. Петлюра зайняв посаду секретаря з військових справ при першому українському уряді – Генеральному секретаріаті [33, с. 53].

Таким чином, у роки Першої світової війни 1914–1918 рр. світогляд С. Петлюри зазнавав масштабних змін. Якщо на початку війни він твердо обрав проросійську позицію, вважаючи її найкращим варіантом для майбутнього українського народу, то згодом побачив, що російська держава, ймовірно, ніколи належним чином не оцінить жертву українців, які боролися за її існування. Вирішальний вплив на зміну позиції С. Петлюри мало посилення антиукраїнських репресій російського царизму на початку світової війни, що дисонувало з величезними втратами, які ніс український народ на фронтах бойових дій.

Про стосунки С. Петлюри з Галичиною під час Першої світової війни головним чином можна судити за його статтею «Війна і українці». У цій статті він чітко вказує на те, що український народ розділений між двома імперськими державами, що ведуть між собою боротьбу. Хоча він відкидає австрофільські

настрої серед українців Росії, але ніколи не розглядав Галичину як щось окреме від українського народу. Навпаки, через усю його статтю простежується думка про те, що український народ, поневолений Росією та Австро-Угорщиною, в майбутньому обов'язково має бути об'єднаний в єдиний державний організм і Галичина – невід'ємна частина українського народу.

3.2. У період Української революції 1917–1918 рр.

Падіння самодержавства в Російській імперії, що стало наслідком Лютневої революції 1917 р., створило сприятливі умови для розгортання національно-визвольної боротьби поневолених Росією народів. Бентежні події лютого – березня 1917 року дали поштовх і українським національно свідомим силам, які стали на шлях пошуку можливостей для побудови самостійної Української держави. Ліберали з Товариства українських поступовців (далі – ТУП) разом з діячами української соціал-демократичної та соціал-революційної течій, скориставшись ситуацією в Росії, вже 7 березня 1917 р. створили Центральну Раду, що постала як організована українська структура на шляху національно-визвольних змагань. Головою Центральної Ради було обрано Михайла Грушевського [29, с. 49].

З початком Української революції С. Петлюра з головою поринув у державотворчу працю. Він постійно з'являється на мітингах, з'їздах, виступає на партійних засіданнях, у комітетах тощо. Саме на початковому етапі революції викристалізовується бачення С. Петлюри щодо побудови України як держави, що спроможна захистити своє існування. На відміну від частини соціалістично орієнтованих діячів Центральної Ради, в т. ч. його партійного товариша по УСДРП В. Винниченка, увага С. Петлюри все більше сконцентровується на побудові українського війська – силі, що зможе забезпечити існування української держави. Помалу він входить у роль українського військово-національного ідеолога [38, с. 88].

Незважаючи на революційні події всередині Російської імперії, Перша світова війна все ще тривала. З огляду на падіння російського самодержавства та створення Центральної Ради як органу, що консолідував український національно-визвольний рух, українські солдати прагнули зробити свій внесок у боротьбу за самостійну Україну. Ці настрої перетворилися на вимоги змін у територіальному формуванні військ. Українські військовослужбовці ждали створення окремих національних військових частин та відправку їх безпосередньо на фронт [42, с. 117].

Тимчасовий уряд одразу ж вороже поставився до таких прагнень українських солдат. Створення української боєздатної армії могло бути загрозою для країн Четверного союзу. А основне – в перспективі така армія загрожувала відокремленням України як незалежної держави імперії Романових. Центральна Рада загалом позитивно ставилася до ідеї українізації війська, проте побоюючись реакції як Тимчасового уряду, так і окремих українських політичних сил, що сподівалися на демократизацію російської держави в недалекому майбутньому, діяла спочатку нерішуче, а питання про створення власних збройних сил намагалась не піднімати [42, с. 117].

За таких умов і відбувається перша гучна поява С. Петлюри як діяча української революції – на I Всеукраїнському військовому з'їзді в Києві 5–8 травня 1917 р. [32, с. 167]. На з'їзді він зосереджується на головній темі – організації українського війська. Виступ С. Петлюри, який добре знав життя військових ізсередини, одразу ж був схвально оцінений аудиторією. Непримітний ззовні чоловік, говорячи тихо і впевнено, постав перед з'їздом як людина твердої волі, національний діяч, готовий боротися за українське військо і всіляко розвивати його. Тож цілком закономірно, що С. Петлюра був обраний головою Українського Військового генерального комітету [38, с. 90, 92].

23 червня 1917 р. Центральна Рада проголошує свій I Універсал, в якому йшлося про те, що український народ бажає самостійності, водночас не «відділяючись від Росії». Вже через п'ять днів було створено Генеральний секретаріат, тобто тимчасовий уряд. С. Петлюру було призначено в ньому Генеральним секретарем військових справ. Не вдаючись у деталі, Тимчасовий уряд з рядом обмежень, критичних умов погоджується на автономію України, що знайшло відображення в II Універсалі Центральної Ради в липні 1917 р. Тож наступні місяці С. Петлюра цілковито присвячує створенню українського війська [22, с. 17].

Однак, вже в жовтні-листопаді 1917 р. владу в столиці, а невдовзі – в Росії захоплюють російські більшовики на чолі з В. Леніним. II Універсал Центральної Ради, прийнятий як компроміс із Тимчасовим урядом, остаточно втрачає своє

значення. Більшовики невдовзі після перевороту в столиці Росії намагаються захопити владу в Києві, проте зазнають поразки. На якийсь час владу на підконтрольній Центральній Раді території контролює Генеральний військовий комітет на чолі з С. Петлюрою. 20 листопада 1917 р. було проголошено III Універсал, за яким проголошувалася незалежна Українська Народна Республіка, щоправда, у складі демократичної небільшовицької Росії. Центральна Рада після більшовицького перевороту в Росії ще мала ілюзії на можливість демократичного вирішення українського питання в російській державі, сподівалася на повалення більшовизму. С. Петлюра був однією з ключових осіб у складі Центральної Ради, завдяки яким була проголошена незалежна українська держава [22, с. 19, 20].

В умовах непокори Центральної Ради російські більшовики розпочинають війну проти новоствореної УНР. Для прикриття своїх загарбницьких дій 4 грудня 1917 р. Рада Народних Комісарів (далі – РНК) як офіційна влада більшовицької Росії видає «Маніфест до українського народу», в якому звинувачує Центральну Раду за нібито загострення ситуації. Цей документ, за підписами В. Леніна і Л. Троцького, по суті, мав ультимативний характер і вимагав від української влади скласти зброю [29, с. 119, 120].

Генеральний секретаріат, отримавши ультиматум, одразу ж надіслав Раднаркому свою відповідь, під якою стояли підписи С. Петлюри і В. Винниченка. Наголошуючи на абсурдності більшовицького ультиматуму, українська сторона вимагала визнання національної державності УНР. Саме С. Петлюра підготував текст відповіді, пізніше йому деякі діячі докоряли за різкий тон документу. Проте 5 грудня 1917 р. на 1-му Всеукраїнському з'їзді Рад С. Петлюра чітко висловив свою позицію щодо ультиматуму РНК, підкресливши, що він є порушенням національних прав і незалежності українського народу [29, с. 121, 122]

Центральна Рада навіть в умовах відкритого збройного протистояння все ще плекала безглузді надії на мирне врегулювання російсько-українського конфлікту, спричиненого російською агресією. Зокрема, В. Винниченко

пропонує Генеральному Секретаріату негайно з'ясувати в більшовицького Раднаркому, чи веде боротьбу він з Центральною Радою, чи ні [29, с. 133].

17 грудня 1917 р. активні дії С. Петлюри в напрямку створення української армії для захисту національного суверенітету були піддані критиці в Центральній Раді. Причиною цього було самостійне затвердження ним «Статуту Української Народної Армії». У преамбулі документу йшлося про необхідність «мати свою армію настільки сильну, щоб одбити можливі напади на Республіку і охоронити свою свободу». С. Петлюра, на відміну від В. Винниченка, мав реалістичний погляд на майбутнє української державності без армії. Однак розчарувавшись у позиції політичних соратників, уже 18 грудня 1917 р. С. Петлюра за власним бажанням йде у відставку [29, с. 133, 134].

За таких умов, під тиском російської збройної агресії, Центральна Рада займалася підготовкою IV Універсалу, що мав би проголосити повну політичну незалежність України. Російський більшовицький уряд не міг допустити відкрите проголошення самостійної Української держави і, будучи добре поінформованим, в якому стані перебуває українське військо на початковому етапі національно-державного будівництва, починає наступ на Київ з трьох боків, щоб якомога швидше захопити владу [38, с. 171, 172].

Напружена ситуація в столиці ставила під питання українську державність, та, подавши у відставку, С. Петлюра не відмовився від своїх поглядів на необхідність власних збройних сил для захисту молоді національної держави. Він очолив найбоєздатніше на той час українське формування – Український гайдамацький кіш Слобідської України. Окремі дослідники вважають, що С. Петлюра взявся за організацію цього формування мало не одразу після своєї відставки. Але, наскільки відомо, жодних офіційних документів про формування коша Слобідської України не існує, а мемуарні свідчення безпосередніх учасників подій надто сильно відрізняються [42, с. 207, 208].

Російські більшовики на початку 1918 р. оточили столицю УНР м. Київ. Повстанці з київського заводу «Арсенал» намагалися розбити нечисленні українські військові підрозділи. І раптом у тогочасному Києві з'являється С.

Петлюра на чолі боездатного українського формування [38, с. 175]. У перший же день перебування в українській столиці помешкання С. Петлюри стало своєрідним штабом коша. Отримавши дозвіл військового командування, С. Петлюра став телефонувати в усі київські газети, щоб передати їм до друку свій перший наказ як Отамана Слобідського коша. На заклик С. Петлюри відгукнулися національно свідомі, патріотичні діячі, передусім молодь, що бажали стати на захист своєї Батьківщини, української державності [38, с. 177].

Авторитет С. Петлюри невпинно зростав, адже, на відміну від очолюваного В. Винниченком Генерального Секретаріату, він був сповнений рішучості дати відсіч більшовицьким загарбникам. Щоправда, не всім подобалася його популярність. Військовий діяч доби УНР Микола Чеботарів наводить приклад неприязні до С. Петлюри з боку В. Винниченка, який в день, коли до С. Петлюри почали тягнутися військові та цивільні національно свідомі маси, у вестибюлі приміщення Центральної Ради вигукнув: «І на який чорт Ви взяли до себе цього Петлюру?» [38, с. 178].

22 січня 1918 р. Центральна Рада своїм IV Універсалом проголошує повну національно-державну незалежність Української Народної Республіки. Цей вчинок, з одного боку, мав продемонструвати національно-визвольні прагнення українського народу, а з іншого, підкреслити правовий статус молодій державі, відкинувши втручання російських більшовиків, т. зв. робітничо-селянських рад, що діяли від їх імені, у внутрішні справи УНР [22, с. 25].

Звільнивши Київ від місцевих повстанців, що перебували в полоні ліворадикальної агітації більшовиків, відбивши «Арсенал», С. Петлюра намагається організувати ефективну оборону Києва від російських більшовицьких військ, якими командував полковник М. Муравйов. На цю оборону було багато планів, але не було єдиного керівництва, бракувало чіткої військово-політичної орієнтації. Будучи кошовим Отаманом, С. Петлюра не втручався в рішення вищого військового командування. Попри те, що йому не бракувало популярності в українському суспільстві, та всі київські формування

одразу ж відкликнулися б на його поклик, С. Петлюра уникав проявів диктатури чи отаманщини у війську [20, с. 59, 60].

Поки С. Петлюра готувався до оборони Києва і вкотре чекав рішучих дій з боку Генерального Секретаріату, Центральна Рада погодилася на пропозицію Центральних держав у складі Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії та Туреччини почати переговори про мир [20, с. 60]. Позиція тодішнього керівництва Центральної Ради пояснювалася тим, що УНР не мала достатніх ресурсів, насамперед військових, щоб відбити збройну агресію сусідньої російської держави, в якій після жовтневого перевороту 1917 р. до влади прийшли більшовики і почали відновлювати імперську державу вже під червоним прапором.

Наважуючись на переговори в Бресті, політичне керівництво УНР розраховувало на встановлення миру з Центральними державами і припинення російської більшовицької агресії, адже більшовики також були представлені на переговорах. Поза цим, Центральна Рада не вважала за потрібне поривати зв'язки з Антантою. Прихильниками орієнтації на Антанту були, зокрема О. Шульгин та С. Петлюра [16, с. 102].

Лютнева 1917 р. демократична революція та утворення Центральної Ради справили величезний вплив на діячів українського національного руху в Галичині. Універсали Української Центральної Ради спонукали українців Галичини до боротьби за свої національні права у складі Австро-Угорської імперії і давали надію на майбутнє об'єднання двох частин українського народу в одну самостійну державу [23, с. 55].

На тлі подій на Великій Україні галицька молодь висувала гасла національно-державної самостійності українського народу. Так, віденське студентське братство «Січ» заявило, що «українська академічна молодь домагається прилучення всіх українських територій Австро-Угорщини до УНР». На ці настрої схвально реагувало і керівництво Українських січових стрільців (далі – УСС) як українського збройного формування у складі австрійської армії, створеного на початку Першої світової війни [25, с. 131].

Немає сумніву, що перемовини в Бресті зачіпали долю як новоствореної УНР, так і Східної Галичини, що перебувала під владою Габсбурзької монархії та доживала останні місяці, була на грані розпаду. Делегація УНР як Української держави успішно презентувала себе як повноправну і політично незалежну сторону. 29 грудня 1917 р. країни Четверного союзу офіційно визнали українську делегацію самостійним представником УНР [32, с. 238].

Незважаючи на чітке негативне ставлення Антанти до Брестських переговорів, що ставило під сумнів майбутній мир, українська делегація на переговорах виступила з твердою вимогою забезпечити територіальну цілісність УНР, інакше кажучи, «приєднання до України – Холмщини, Підляшшя, й плебісциту в Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатській Україні [32, с. 239]. Натомість Австро-Угорщина розцінювала подібну позицію наддніпрянських українців, УНР як територіальну претензію в свій бік. Однак для успішного продовження війни німцям і австрійцям потрібен був український ресурс, як наслідок, вони погодилися розглянути відповідні вимоги: визнання УНР, чітке визначення українських етнічних кордонів, зокрема з включенням Холмщини до складу УНР, поставка Україною 100 тис. тон пшениці до визначеного терміну, підписання окремої угоди, що стосуватиметься галицького питання, тощо [32, с. 239].

27 січня 1918 р. між країнами Четверного союзу та представниками УНР було підписано мирний договір, преамбула до якого запевняла, що «вони хотять сим вчинити перший крок до тривалого і для всіх сторін почесного світового мира, котрий не тільки має покласти кінець страхіттям війни, але також має вести до повернення дружніх відносин між народами на полі політичному, правному, господарському і умовому» [32, с. 240]. Факт підписання Брестського договору, зокрема успішне вирішення питання кордону між УНР і Австро-Угорщиною, що визначалися по довоєнних російських кордонах, засвідчував перший вагомий успіх дипломатії молоді української держави [32, с. 240, 241].

Крім основного документу, днем раніше, 26 січня 1918 р., представники Австро-Угорщини та УНР підписали таємну угоду щодо долі Східної Галичини

і Північної Буковини. Згідно з ним Відень зобов'язувався в липні 1918 р. відокремити ці українські території в окремий коронний край. Водночас етнічні українські землі Підляшшя разом з Холмщиною мали перейти від Польського королівства під владу УНР [23, с. 55, 56].

Підписання домовленостей в Бресті було схвально сприйнято українцями по обидва боки Збруча. 10 лютого 1918 р. у Львові зібралася велика маніфестація, що вітала умови договору. На львівську площу Ринок прийшли тисячі національно свідомих українців, серед яких була молодь, січові стрільці, члени «Соколу» тощо. Лунали вітання Центральній Раді і національний гімн «Вже воскресла Україна». Галицькі діячі відзначали вагомий внесок УНР у справу реалізації ідеї української національної єдності, соборності [31, с. 62]. Коли Габсбурзька монархія наприкінці Першої світової війни опинилася на грані розпаду, українське населення Галичини, Буковини і Карпатської України (Закарпаття) виявило бажання до об'єднання з великою Україною [40, с. 391].

На відміну від наддніпрянських і галицьких українців, польські політичні кола поставилися до Брестського договору 1918 р. негативно, називаючи його Четвертим поділом Речі Посполитої [23, с. 56]. Незважаючи на політичні суперечності між поляками та українцями, австрійський уряд не збирався виконувати свої зобов'язання. Зважаючи на це, 25 березня 1918 р. Українська парламентська репрезентація, яку очолював Євген Петрушевич, скликала до Львова на з'їзд представників усіх політичних партій Галичини з метою консолідації національних сил та організації українського національно-державного представницького органу в Австрії. З'їзд вирішив, що українські етнічні землі Галичини і Буковини мали б об'єднатися в національно-територіальну автономію [25, с. 132].

Брестський мир 1918 р. був сприйнятий С. Петлюрою із сумнівом. Кошовий Отаман почав задумуватися над тим, щоб зовсім відійти від політичних справ для збереження приязних стосунків з Антантою. Він усвідомлював, що Перша світова війна скоро закінчиться і значно більші шанси на перемогу в ній мають країни Антанти, з якими органи влади УНР мали б зберегти приязні

дипломатичні стосунки. Щоправда, Антанта, до складу якої входила Російська імперія, не поспішала налагоджувати стосунки з УНР, хоч і засуджувала ліворадикальний, тоталітарний більшовизм, виступала проти дезінтеграції території свого союзника. Водночас покинути на поталу німцям столицю, за яку так важко боровся з російськими більшовиками, Симон не зміг. Він залишився очільником своїх бойових частин і разом з ними 1 березня 1918 р. зайняв Київ. Фактично одразу ж за українськими військами до Києва увійшли німецькі частини. В цей момент С. Петлюра вирішив, що виконав свій обов'язок і відійшов від справ [20, с. 63].

С. Петлюра, будучи відірваним від військової сфери, на яку витрачав усю свою енергію з початку революції, намагався налагодити своє приватне життя, знову зайнятися публіцистикою. Та раптом, неочікувано для всіх, можливо, навіть для себе, він стає керівником Київського земства. Уже в квітні 1918 р. він очолив Всеукраїнський союз земств [42, с. 232].

С. Петлюра негативно поставився до присутності німецьких військ, і його побоювання справдилися. Німцям знадобилося лише декілька тижнів, щоб вигнати російські більшовицькі війська з України. Однак на зміну більшовицькій окупації, по суті, прийшла німецька. Допомагаючи Центральній Раді боротися з т. зв. «совітами», Центральні країни сподівалися на необмежене постачання українського продовольства для подальшого продовження війни. Зовсім скоро українська влада зрозуміла справжні мотиви німецького командування і назрів конфлікт, який підкріплювався непопулярністю самої Центральної Ради серед простого народу [20, с. 63, 64].

29 квітня 1918 р. внаслідок антиконституційного державного перевороту, здійсненого з допомогою німецьких військ, до влади приходять гетьман Павло Скоропадський. Українська демократична держава зі своїм легітимним урядом, Центральною Радою припинила своє існування. З цього моменту Україна стала монархічною державою на чолі з гетьманом. У своїй грамоті «До всього українського народу» П. Скоропадський презентував новий державний устрій у вигляді диктатури [29, с. 183].

Ще будучи генералом і обдумуючи план повалення Центральної Ради, П. Скоропадський аналізував постаті діячів, що могли б прилучитися до його уряду. Згадує він у цьому контексті й С. Петлюру, однак відкидає його кандидатуру, оскільки «Петлюра честолобець, ідеаліст без усякого розмаху, а головне, за ним б пішли тільки крайні ліві кола України й Галичини, потім він не стільки державний діяч, скільки партійний, а це для створення держави не годиться. До того ж, з ним не рахувались би німці» [34, с. 21].

У своїх спогадах П. Скоропадський неодноразово наголошує на зв'язках С. Петлюри з Галичиною. Головним чином, йшлося не про його зв'язки з політичними лідерами чи партіями, а про щось більш ідейне, національне. Для прикладу, говорячи про незреалізованість С. Петлюри на національно-державницькому поприщі, гетьман зауважує, що винна в цьому «його галичанська закваска» [34, с. 21]. Гетьман підкреслює, що проти галичан він нічого немає і «поважає їх за сильну любов до Батьківщини», однак через свою «галичанську закваску» С. Петлюра, в його розумінні, є непідходящим для будівництва гетьманської України. Під «галичанською закваскою» гетьман найімовірніше мав на увазі негативне ставлення С. Петлюри до побудови Української держави в тісному контакті з Росією, адже так само і галичани ніколи не мали надто теплих почуттів до росіян [34, с. 23].

Українські партії, що входили раніше до складу Центральної Ради, відкинули гетьманський уряд і перейшли у відкриту опозицію. С. Петлюрі певний час вдавалося займати нейтральну позицію. Підтримуючи зв'язок з високопосадовцями і самим гетьманом, він водночас дозволяв собі критикувати нову владу. Сучасний дослідник української революції В. Солдатенко підкреслює, що було б великим перебільшенням вважати С. Петлюру ядром антигетьманського опору і навіть впливовим діячем легальної опозиції проти П. Скоропадського [42, с. 234].

П. Скоропадський не підтримував національної ідеї в такому розумінні, як у С. Петлюри. Кожен з них мав своє бачення української державності, власні ідейні переконання, яким шляхом її досягнути. Гетьман бачив Україну в лоні

федеративної великоросійської держави, тоді як С. Петлюра твердо стояв на позиції суверенної незалежної України в руслі IV Універсалу Центральної Ради [29, с. 188].

Будучи головою Всеукраїнського союзу земств, С. Петлюра критикував гетьманський уряд за неналежну земельну політику, що не захищала інтереси простих селян, за утиски демократичних прав і свобод українського народу. На всеукраїнському земському з'їзді в червні 1918 р. він вкотре відкрито виступає проти дій гетьманської влади. Попри те, що С. Петлюра висловлював досить помірковані позиції про необхідність земельної реформи та про обмеження широких прав великих землевласників, гетьманський уряд розцінював його заяви як антидержавні, заклик до повалення влади гетьмана. Тому 27 липня 1918 р. С. Петлюру було заарештовано. Спочатку його утримували в Костянтинівській військовій школі під наглядом німецьких військовослужбовців, і тільки наприкінці жовтня – на початку листопада 1918 р. його було переведено до Лук'янівської в'язниці [42, с. 234].

Очевидно, що С. Петлюрі про причини його арешту не повідомили, адже в записці до своєї дружини в день арешту він писав: «На моє запитання про причини арешту оповідають: боїмось, що будете агітувати проти гетьманства». Як виявилось, цим арештом С. Петлюра частково завдячував німецькому командуванню, що було занепокоєно його зв'язками з країнами Антанти. З іншого боку, такий популярний та авторитетний у військових колах діяч, безперечно, був конкурентом П. Скоропадського і становив загрозу гетьманській владі [38, с. 202].

Під час ув'язнення С. Петлюрі вдавалося підтримувати зв'язок з дружиною та однодумцями. Йому вдавалося передавати короткі записки, натомість отримувати книги та пресу. Національно свідомі українські кола були занепокоєні арештом відомого національно-державницького діяча і домагалися його звільнення. За допомогою приятелів М. Славінського, П. Стебницького та О. Лотоцького після чотиримісячного утримання під вартою С. Петлюра повертається на волю [29, с. 190]. 12 листопада 1918 р. за особистою вказівкою

гетьмана П. Скоропадського С. Петлюру було звільнено. 14 листопада він покидає столицю і вирушає до Білої Церкви, де вже готувалося антигетьманське повстання, до якого приєдналися й Українські січові стрільці [29, с. 191].

Наприкінці кількомісячного ув'язнення С. Петлюри, в останні дні влади П. Скоропадського після закінчення Першої світової війни, в якій Німеччина та її союзники зазнали повної поразки, українські діячі, що перебували в опозиції до гетьманату, почали об'єднуватися задля подальшої боротьби. Так було створено Український Національний союз (далі – УНС), що розпочав активну підготовку до збройного повстання. Основу УНС становили п'ять українських партій: УСДРП (есдеки), соціалісти-революціонери (есери), УПСФ (есефи), трудовики і соціалісти-самостійники [26, с. 273, 274].

УНС, до складу якого на провідних позиціях увійшов С. Петлюра, ще з середини жовтня 1918 р. виступив з позиції об'єднання всіх етнічних українських земель. У заяві УНС, зокрема, йшлося про «цілком природне і необхідне злучення в один державний український організм всіх заселених українцями земель, які до цього часу через історичні і міжнародні обставини не ввійшли в склад Української Держави, здебільшого: Східної Галичини, Буковини, Угорської України, Холмщини, Підляшшя, частини Бессарабії з українським населенням, частини етнографічно-української Донщини, Чорноморії і Кубані» [41, с. 602, 603].

Під тиском зовнішніх обставин, поразки Німеччини та її союзників у Першій світовій війні, 14 листопада 1918 р. гетьман видає грамоту про федерацію України з Росією, в якій, зокрема, йшлося, що після закінчення великої війни співпрацю з німцями було завершено. І тепер Україна всіма силами повинна підтримати Росію і російський «братній» народ. Заяви про підтримку та дружбу з небільшовицькою Росією були вкрай негативно сприйняті тогочасним українським суспільством. Цим документом гетьман сам підірвав свою владу. По Україні вибухали повстання, висловлюючи протест українського народу проти інституцій Української Держави П. Скоропадського. Це був початок кінця влади

гетьмана, започаткувало новий період української революції – Директорії УНР [20, с. 78, 79].

Таким чином, у період української революції в 1917–1918 рр. С. Петлюра проявив себе як щирий поборник національно-державної незалежності України. Здобувши авторитет серед військових формувань, він послідовно наполягав на необхідності створення українських збройних сил. Не знайшовши підтримки з боку вищого керівництва Центральної Ради, він все ж продовжує робити кроки в напрямку створення української армії навіть після своєї відставки в грудні 1917 р., ставши Отаманом коша Слобідської України.

Якщо говорити про ставлення С. Петлюри до Галичини, то в той час його варто розглядати хіба що в контексті зовнішньополітичної концепції Центральної Ради, що виразно обстоювала національну єдність України, ідею соборності, але була змушена під тиском російської збройної агресії боротися за своє існування, а, отже, не мала змоги чітко і послідовно діяти в плані об'єднання етнічних українських земель. У ході переговорів з Центральними країнами в Бресті на початку 1918 р. делегація Центральної Ради піднімала питання кордонів молодій Українській державі, зокрема східногалицьке питання, ставлячи його в один ряд з питанням визнання УНР на міжнародній арені. У таємному договорі, підписаному 26 січня 1918 р., доля Галичини, завдяки старанням української делегації, мала б суттєво покращитися, адже йшлося про оформлення Східної Галичини і Північної Буковини в окремий коронний край у складі Австро-Угорщини. Однак ця ідея так і не була втілена в життя.

З приходом до влади П. Скоропадського в квітні 1918 р. С. Петлюра перебував в опозиції до гетьманського уряду. Він вважав диктатуру хибним шляхом для розвитку української державності, за свою сміливу позицію потрапив на кілька місяців за ґрати. Сам П. Скоропадський зумів точно визначити ідейну спорідненість С. Петлюри з Галичиною. Гетьман образно називав це «галичанською закваскою», що, на його думку, аж ніяк не підходила для керування Наддніпрянською Україною. С. Петлюра послідовно розглядав

Галичину, що перебувала під владою сусідньої Габсбурзької монархії, як невід'ємну частину етнічних українських земель.

3.3 У добу Директорії УНР. Варшавський договір та його наслідки

Український Національний Союз, розуміючи, що в умовах зміцнення проросійської орієнтації гетьмана П. Скоропадського відстоювання прав України як незалежної, суверенної держави потребує рішучих дій, 14 листопада 1918 р. на таємній нараді в Києві сформував орган політичного проводу на час повстання проти гетьманату – Директорію [29, с. 202]. До складу Директорії УНР увійшли Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Федір Швець, Андрій Макаренко і Панас Андрієвський. Останні двоє були обрані тимчасовими членами, та згодом, під тиском подій, про тимчасовість було забуто [26, с. 287].

Сучасний дослідник В. Солдатенко підкреслює, що одразу ж після входження С. Петлюри до складу Директорії він почав рішуче організовувати антигетьманське повстання. Вже 15 листопада 1918 р. з листом-Універсалом він звертається до українського народу. Тут він вперше підписується як Головний Отаман. У буремні революційні часи нехтування формальностями було річчю прозаїчною і не викликало якогось спротиву. Тому якщо неофіційна дія, як-от самочинне присвоєння звання в подальшому себе виправдовувала, громадськість ставилася до цього спокійно [42, с. 254]

Оскільки саме С. Петлюру найчастіше пов'язують в антигетьманським повстанням, йому часто закидають звинувачення в одноосібному прийнятті рішення щодо повстання та в руйнуванні Української Держави. Попри все, абсурдність цих звинувачень очевидна, а мотиви С. Петлюри залишаються прозорими. Виступаючи перед Січовими стрільцями в Білій Церкві в кінці 1918 р., він наголошував: «Може, в декого із січових стрільців є сумніви, чи горстка січових стрільців зможе перемогти гетьманські війська, московських добровольців, а може, і німецькі війська, але ми мусимо піти в бій, щоб показати перед історією, будучим поколінням і перед світом, що Україна так без бою, без пострілу не погодиться на втрату своєї самостійності» [29, с. 209, 210].

Розпочавши повстання з Білої Церкви, вже наступного дня було захоплено Фастів і станцію Мотовилівку. Сюди ж прибули офіцерські війська гетьмана і

сердюки – його особиста охорона. 18 листопада 1918 р. відбувся бій, в ході якого Січові стрільці завдали нищівної поразки гетьманським формуванням. Дорога на Київ була відкрита [42, с. 257]. Після поразки сердюки перейшли на бік повстанців і згодом були включені до Дієвої армії УНР. Причиною такого рішення з боку елітного формування, до якого входили представники заможного селянства і козацького походження, послужила відкрита федераційна політика щодо Росії, проголошена гетьманом напередодні («Грамота Гетьмана Павла Скоропадського до всіх українських громадян та козаків» від 14 листопада 1918 р.) [26, с. 304].

Активна боротьба за столицю тривала близько місяця, і вже 14 грудня 1918 р., до третьої години по полудні, повстанці повністю оволоділи Києвом. Місто, разом з Осадним корпусом, контролював Є. Коновалець. Того ж 14 грудня П. Скоропадський, розуміючи неминучу поразку та свою непопулярність серед українського народу, зрікається влади і згодом виїжджає до Німеччини. Гетьманська Українська Держава припиняє своє існування [29, с. 218].

Урочисте прибуття Директорії до звільненої столиці відбулося лише 19 грудня 1918 р. Затримка була спричинена конфліктами всередині Директорії, серед яких були закиди на адресу С. Петлюри, який начебто знав, де переховувався колишній гетьман, але дозволив йому втекти. Спричинило суперечку і рішення Головного Отамана, що першими до столиці мали увійти саме Січові стрільці. Це рішення обумовлювалося не лише особистою повагою і приязню С. Петлюри до Січових стрільців, але й чисто практичними висновками про ненадійність військових частин під командуванням інших отаманів, як-от Зеленого (Данила Терпила) і П. Болбочана. Поміж тим, після тріумфального прибуття Директорії УНР столицю охопили святкові маніфестації, урочисті молебні, військові паради та інші радісні події [42, с. 259].

Однак після закінчення святкувань виявилось, що Директорія не має порозуміння щодо подальшої організації центральної влади в здобутій державі. Зрозуміло, що час Центральної Ради вже минув, але щодо того, чим її замінити, думки розділилися. Зрештою, дійшовши спільної думки, було вирішено

створити представницький орган під назвою «Трудовий конгрес» [20, с. 85]. У своїй Декларації від 26 грудня 1918 р. Директорія відкрито заявляла про свою тимчасовість: «Директорія є тимчасова верховна влада революційного часу. Одержавши на час боротьби силу й право управління державою від першого джерела революційного права – трудящого народу. Директорія передасть свої повноваження тому ж самому народові» [5, с. 409].

Тим часом С. Петлюра, вже будучи на посаді Головного Отамана, знову віддається своїй пристрасі й обов'язку – організації української армії. Військові формування повстанської Директорії були різноманітними, сюди входили як регулярні дисципліновані полки, так і партизанські групи чи вже згадані вище формування під проводом окремих отаманів. Своїм завданням С. Петлюра бачив перетворення цієї різноманітної військової маси в єдину боєздатну армію, яка могла б захистити УНР. Але часу для цих процесів бракувало, адже вже через два тижні після повалення гетьманського режиму російські більшовики починають своє друге вторгнення до України [22, с. 28, 29].

Водночас із подіями, що знаменували перехід влади на Наддніпрянській Україні до Директорії, західноукраїнські землі також переживали революційні зміни. Відомо, що українські національно свідомі кола у Габсбурзькій монархії не змирилися з відмовою Відня виконати умови Брестського договору, підписаного на початку 1918 р. У Східній Галичині політичний рух за національні права українців оформився 19 жовтня 1918 р. в Українську Національну Раду (далі – УНРаду) – представницький орган українського народу за участю депутатів-українців австрійського парламенту, Галицького сейму, представників українських політичних партій та ін. Невдовзі, 1 листопада, у Львові відбувається Листопадовий чин або національно-демократична революція – захоплення влади українцями. А вже 13 листопада було видано Тимчасовий основний закон, в якому проголошувалося створення української держави – Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), до складу якої мають входити всі українські етнографічні землі, що досі перебували в складі Австро-Угорщини [23, с. 77].

У відозві УНРади від 1 листопада 1918 р. йшлося: «Український народе, голосимо тобі вість про твоє визволення з віковичної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави» [2, с. 244].

Отже, успішне перебирання влади Директорією та проголошення ЗУНР на західноукраїнських землях наприкінці 1918 року стали хорошим підґрунтям для об'єднання двох частин українського народу. Назва «Західноукраїнська Народна Республіка» свідчила про соборність галичан з наддніпрянською Українською Народною Республікою. Спочатку обережне ставлення до можливого об'єднання з боку галичан обумовлювалося небажанням стати другорядною частиною об'єднаної держави і втратити фактичну владу в Східній Галичині. Та під тиском польської агресії і неспроможності дати їй належну відсіч керівництво ЗУНР змушене було шукати підтримки в Директорії [43, с. 109].

Характерно, що співпраця між урядом ЗУНР та Українською Державою гетьмана П. Скоропадського не були плідними. Галичани не оцінили пронимецької зовнішньої політики гетьмана. А коли він оголосив про федерацію з Росією, і зовсім не бажали мати з ним щось спільне. Тому коли владу переймає Директорія з демократичними та соборницькими поглядами, уряд ЗУНР зрозумів, що з цією владою можна вести діалог [27, с. 126].

Директорія УНР сама потребувала значної військової сили, адже з півночі і сходу тиснули більшовики, а на півдні України розташовувалися білогвардійці, підкріплені військами Антанти, що окупувала Одесу, Миколаїв, Херсон і Севастополь в 1918 р. Разом з тим у центрально-південних регіонах панувала отаманщина. І кожен з отаманів вів власну політику, переходячи від однієї вагової політичної сили до іншої. Наприклад, отаман Григор'єв після висадки військ Антанти на півдні України, перейшов на бік більшовиків задля спільної боротьби з білогвардійцями [22, с. 30, 32]. Та попри власні складні військово-політичні умови уряд Директорії надсилає на допомогу ЗУНР 1-шу і 2-гу Сіру та Волинську дивізію, що відправилися на Холмський фронт. Підтримавши військом Галичину, Директорія здобуває собі ще одного ворога – Польщу, яку також

підтримувала Антанта. Польські війська, завдяки потужному підкріпленню з боку Антанти, мали перевагу як у чисельності, так і в озброєнні [20, с. 101].

За таких умов розпочався спільний виступ галицької і надніпрянської армій. Не останню роль у рішенні уряду ЗУНР звернутися з допомогою до Директорії зіграла популярність С. Петлюри в колах галицької політичної інтелігенції і в народних масах Галичини. Яскравою ілюстрацією популярності Головного Отамана може послужити факт існування «1-го Тернопільського полку ім. С. Петлюри» [20, с. 101].

Про свої сподівання об'єднати дві частини українського народу С. Петлюра заговорив ще 19 грудня 1918 р., коли Директорія триумфально в'їхала до Києва. Один з наказів Головного Отамана в цей день закінчувався так: «Сподіваємося, що нарешті настав час, коли всі роз'єднані сили Української землі радісно обіймуться, і об'єднане в одне національне тіло і душу, скажуть: «Від Кубані по Сян – лиш один буде лан; а власником його – цілий український народ». Цей клич мусить стати нам святою заповіддю в боротьбі за змучений і облитий кров'ю народ». Тому, очевидно, С. Петлюра позитивно ставився до об'єднання надніпрянської і колишньої південноукраїнської частин України [26, с. 338, 339].

3 січня 1919 р. УНРада після засідання у Станиславові видає постанову «Про злуку Західноукраїнської Народньої Республіки з Української Народньою Республікою». Жителі Галичини схвально поставилися до злуки. У багатьох галицьких містах, таких як Калуш, Коломия, Стрий, Дрогобич тощо, з цієї нагоди відбувалися святкові маніфестації. Галичани вивішували на своїх балконах синьо-жовті прапори, портрети лідерів української революції М. Грушевського і С. Петлюри [26, с. 339, 340].

22 січня 1919 р., рівно за рік після проголошення самостійності України Четвертим Універсалом Центральної Ради, в Києві відбулося урочисте проголошення Акту злуки. Акт засвідчував, що «віднині український народ, звільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної незалежної Української Держави на

добро і щастя українського народу». Євгена Петрушевича було включено до складу Директорії. Цим звершився процес об'єднання УНР і ЗУНР. Остання тепер перетворилася на Західну Область Української Народної Республіки [29, с. 233].

Проголошення Акту злуки, безперечно, відіграло важливу роль в історичному контексті. Об'єднана держава мала б стати єдиним фронтом у боротьбі за збереження державності [29, с. 233]. Проте реальної консолідації сил не відбулося. По-перше, далися взнаки ідеологічні розбіжності, оскільки галичани в більшості дотримувалися ліберально-демократичних поглядів, а надніпрянці були переважно соціалістами. С. Петлюра в листі від 10 травня 1926 р. до Ю. Гуменюка визнавав: «Лише скоординованою акцією двох частин – «наддніпрянців» і «галичан» – можна було досягнути ідеалу державної самостійності. Цієї скоординованості не було в самому початкові боротьби. Обидві частини не доросли до визнання єдиної керуючої волі щодо того плану і програми, на яких ця боротьба мусіла провадитися. Фактично ідея Соборної України була фразою ...» [29, с. 234].

Спроба УНР врегулювати ситуацію на переговорах з Антантою провалилася. Будучи під впливом денікінців, що прагнули реставрації старої, царської Росії, Антанта вважала українців бунтівниками, а С. Петлюру – їх ватажком. Саме тоді починають масово з'являтися повідомлення про причетність С. Петлюри до єврейських погромів, маючи на меті підірвати його авторитет. В. Винниченка разом з В. Чехівським представники Антанти навіть вважали більшовиками і вимагали їхньої відставки з уряду [22, с. 33, 34].

2 лютого 1919 р. Директорія, в т. ч. С. Петлюра, розуміючи неминучість захоплення Києва більшовицькими військами, покидає столицю. Перебравшись до Вінниці, Директорія спостерігала, як 5 лютого 1919 р. Києвом заволоділа Червона армія [29, с. 238]. Піддавшись тиску Антанти в обличчі полковника Фрейденберга, українські діячі-соціалісти, такі як В. Винниченко, М. Грушевський та Ю. Шаповал покидають політику та емігрують за кордон. С. Петлюра, вийшовши з Української соціал-демократичної робітничої партії,

залишається в боротьбі. 11 лютого 1919 р. він стає головою Директорії УНР, залишаючи за собою пост військовокомандувача армії УНР [22, с. 34].

Між В. Винниченком та С. Петлюрою, однопартійцями, ще з часів Центральної Ради існували гострі протиріччя, які з часом перетворилися на ворожість. На відміну від С. Петлюри, В. Винниченко більше схилився до націонал-комунізму, не розумів ключове значення національної армії в боротьбі за українську державність. Натомість С. Петлюра, як відомо, мав авторитет серед українських вояків, бо докладав зусиль для розвитку армії УНР. Після того, як В. Винниченко покинув головування в Директорії, він підкреслював, що С. Петлюра всіляко демонстрував непокору і зверхність до голови Директорії. В. Винниченко навіть вважав, що це була його особиста помста за відставку С. Петлюри з посади Генерального Секретаря військових справ [45, с. 267]

Однак перед Ісааком Мазепою свій вихід з Директорії В. Винниченко мотивував тим, що в умовах хаосу в Україні він не може продовжувати свою літературну діяльність. Водночас С. Петлюра, вийшовши з соціал-демократичної партії, зазначав: «Я не вважаю для себе можливим ухилитись од виконання своїх обов'язків, яко сина свого народу, перед батьківщиною і буду доки це можливо, стояти і працювати при державній праці» [10, с. 105]. Це добре характеризує С. Петлюру як діяча, для якого був пріоритет загальнонаціональних інтересів над особистими.

Директорія під керівництвом С. Петлюри та уряд УНР впродовж 1919 р. надавали постійну, всебічну допомогу уряду ЗО УНР, Українській галицькій армії, установам та організаціям Галичини. Велика частина асигнувань була зроблена без зазначення про термін повернення позики чи подібних речей, що дає підстави стверджувати, що Директорія надавала братерську допомогу з міркувань об'єднання зусиль перед лицем спільної небезпеки [28, с. 55, 56].

Водночас ситуація на фронті з приходом до влади Директорії УНР стрімко погіршувалася. Неспокій, наступ російських більшовиків та анархія були присутні по всій країні. 10 місяців у 1919 р. С. Петлюра як Головний Отаман і тепер голова Директорії УНР, переважну більшість часу перебуваючи в потязі

недалеко від лінії бойового зіткнення, намагався стабілізувати фронт [22, с. 34, 35]. В. Винниченко цей період в історії Директорії описував так: «І знов пішло «вагонне животіння», блукання по станціях, містечках, без притулку, без ладу, без війська, без території і з ворогами з усіх боків». Негативно відгукується колишній голова Директорії і про С. Петлюру, звинувачуючи його в гордовитості на тлі складних військово-політичних умов: «Війська нема, тільки одні штаби та отамани на чолі з «головним Отаманом» – «балериною». Цей смішний і шкідливий для нашого руху чоловік не зважає ні на що й поки є хоч ступінь території на два-три чоловіки, перед яким він може граціозно позувати, він почуває себе в акції» [6, с. 293]. Щоправда, ця оцінка В. Винниченка була надто суб'єктивною й упередженою, бо С. Петлюра намагався робити все можливе для стабілізації фронту в надзвичайно несприятливих політичних умовах.

У свою чергу, ЗУНР у той час також переживала поразки з боку польської армії, що мала підтримку з боку Антанти. У кінці травня 1919 р. перед урядом Західної області УНР постало питання про концентрацію влади в одних руках, що дозволило б приймати швидкі рішення. Вирішенням цього питання стало оголошення Є. Петрушевича диктатором. Директорія, в т. ч. її голова С. Петлюра, такого кроку не підтримали, адже виступали під гаслами народовладдя [26, с. 395, 396].

Попри політичні непорозуміння відбувається об'єднання армії УНР і ЗОУНР в липні 1919 р., коли УГА під тиском поляків буда змушена перейти за Збруч. Червона більшовицька армія в той час терпіла невдачі від спільного наступу об'єднаних українських військ, з одного боку, та від російської білогвардійської армії А. Денікіна, з іншого. Останній поспішав захопити Київ швидше за Директорію, не бажаючи відродження української влади в столиці. 30 серпня 1919 р. входить до Києва виснажена, без належного озброєння чи медикаментів, українська армія. Та майже одночасно з ними в місті з'являється з іншого боку Добровольча армія А. Денікіна. Українське військо було змушено залишити столицю 31 серпня 1919 р., не маючи змоги вступати в збройні сутички з переважаючими силами російських білогвардійців [22, с. 35].

Після об'єднання двох армій – УНР і ЗОУНР, коли йшлося про те, куди завдати спільного удару, галичани в більшості висловлювалися за похід на Одесу. Адже там військо могло перепочити, поповнити запаси провізії. Але С. Петлюра рішуче відкинув таку можливість, вибравши ціллію саме столицю [44, с. 104, 105]. Київська катастрофа спричинила посилення напруги між урядом та опозицією. Остання домогалася обмеження влади Директорії УНР. С. Петлюра всіляко намагався консолідувати українські сили для боротьби за українську державність. Зокрема, він намагався перебрати на себе командування УГА, але Є. Петрушевич відстояв окремішність ЗОУНР як у політичних, так і у військових питаннях [29, с. 262].

15 листопада 1919 р. відбувалася остання нарада Директорії, на якій було ухвалено, що Ф. Швець та А. Макаренко виїжджають за кордон з метою представництва УНР, а всі владні повноваження в справах Республіки переходять до голови Директорії та Головного отамана С. Петлюри [29, с. 263]. Становище погіршувалося стрімким наступом російських білогвардійців. 4 грудня 1919 р. за ініціативою С. Петлюри була скликана військова нарада. Командири дивізій висловилися за перехід до партизанських методів боротьби в тилу військ А. Денікіна [26, с. 492].

5 грудня 1919 р. Головний отаман виїжджає до Варшави, вирішивши шукати підтримки в польського уряду. Варто зауважити, що в той критичний період С. Петлюра залишився фактично єдиним керівником Української держави. Оскільки інші члени Директорії покинули її склад, весь тиск рішень лягав тягарем на плечі С. Петлюри. Він залишився єдиним реальним проводирем у боротьбі за незалежну Україну [22, с. 39]. Ад'ютант С. Петлюри О. Доценко момент від'їзду С. Петлюри описує так: «Сумні у всіх обличчя, де в кого сльози. І в Головного Отамана поблискували очі, але надворі він цілковито опанував собою» [7, с. 350].

6 грудня 1919 р. розпочався I Зимовий похід української армії. Знесилена армія, без належного озброєння виступала для боротьби в тилу більшовиків і денікінців. У цьому поході взяли участь близько 10 тис. осіб, з 2-ма тис. багнетів,

1-ю тис. шабель і 14-ма гарматами [29, с. 332]. По суті, це був крок відчаю, бо непросто було боротися в тилу, на території, де владу контролювали російські більшовики. Однак, як і сам С. Петлюра, вояки армії УНР, які відправилися в Зимовий похід, вирішили боротися до кінця за демократичну українську державність.

На жаль, намагання уряду УНР і С. Петлюри домогтися від Антанти визнання незалежності України залишилися марними. Саме тому в своїй подальшій зовнішньополітичній діяльності голова Директорії вирішує шукати підтримки в Польщі, адже поляки теж були зацікавлені в недопущенні до своїх кордонів більшовицької навали. Тому С. Петлюра сподівався налагодити співпрацю з Польщею, а вже потім – і з Антантою [29, с. 342]. Безпосередній учасник подій М. Лозинський, що як член делегації ЗУНР брав участь у переговорах з місією Антанти, зауважував, що ще під час зустрічі С. Петлюри з комісією Бартелемі 27 лютого 1920 р. вже назріло питання Східної Галичини. Він вважав, що С. Петлюра недостатньо відстоював Галичину як частину суверенної Української держави. М. Лозинський наголошував: «Здається, що вже тоді Петлюра готов був піти на уступки коштом Східної Галичини, щоб за них одержати мир з Польщею і визнання Антанти» [9, с. 76, 77].

Очевидно, С. Петлюра ще на початку 1919 р. в надзвичайно несприятливих умовах, коли уряду та армії УНР доводилося воювати з кількома противниками, схилився до угоди з Польщею. Натомість політичне керівництво ЗУНР вбачало поляків своїм основним ворогом і схилилося до угоди з російськими білогвардійцями, армією А. Денікіна. Польща також бажала цього союзу з УНР, оскільки наприкінці зими 1920 р. стало відомо, що російські більшовики планують масштабний удар по Мінську і Варшаві. Тому стало очевидним для Польщі, що варто зробити ставку на союз з УНР, щоб не допустити можливості після поразки Директорії мати кордон з агресивною більшовицькою державою [13, с. 11].

Польський державний діяч Юзеф Пілсудський, керівник відновленої Речі Посполитої на уламках імперій, сподівався на країни Антанти, більшість з яких

не приховували, що бажають відновлення царської Росії, свого союзника в Першій світовій війні [17, с. 116]. У національних інтересах Польщі була боротьба з російським більшовизмом, що безпосередньо загрожував польській державності. Це спонукало до укладення польсько-українського союзу між Ю. Пілсудським і С. Петлюрою. 21 квітня 1920 р. було підписано українсько-польський договір про співпрацю УНР та Польщі, що увійшла в історію за назвою Варшавської угоди. Згідно з нею Польща визнавала незалежність Української держави на чолі з Головним отаманом С. Петлюрою і обіцяла надати підтримку в боротьбі з більшовиками. Водночас Польща зобов'язувалась не укладати з іншими державами жодних антиукраїнських угод [21, с. 43].

24 квітня того ж року було укладено військову конвенцію, що наголошувала: польські й українські війська здійснюють акції спільно як війська союзницькі. Військовими операціями мали керувати поляки. На відвойованих територіях український уряд планував відносити свою цивільну та військову адміністрацію [46, с. 52].

Зміст угоди чітко відображає, що переговори не відбувалися на рівних, умови диктувала польська сторона. По суті, ціною втрати Галичини і Волині С. Петлюра обирає подальшу боротьбу проти російської більшовицької загрози. Можливо, саме байдужість Антанти до українського питання штовхнула голову Директорії на цей відчайдушний крок. Перед С. Петлюрою постав складний і водночас дуже простий вибір: можливість збереження української державності без західноукраїнських земель чи повна втрата державності і прихід до влади російських більшовиків. Він обирає продовження боротьби, відмовляючись від частини української етнічної території. Пояснюючи свою позицію, С. Петлюра пізніше писав, що це був «акт спасіння для подальшого провадження нашої боротьби» [19, с. 78, 79].

У свою чергу, близький соратник С. Петлюри О. Доценко у своїх спогадах стверджував, що бідною Української держави було те, що наші дипломати занадто довіряли своєму новому союзнику. На його думку, Польща просто використовувала Україну в своїх інтересах в боротьбі з більшовиками і в

подальшому планувала підкорити собі український державний організм [8, с. 18]. У будь-якому випадку в С. Петлюри не було політичного маневру, він намагався врятувати українську державність коштом певних територіальних поступок, хоч і розглядав Галичину як невід'ємну частину української етнічної території.

Варто наголосити, що ще 25 червня 1919 р. Найвища рада Паризької мирної конференції з огляду на більшовицьку загрозу дозволила Польщі тимчасово окупувати Східну Галичину по р. Збруч, за умови надання цим територіям статусу автономії. Галицьке питання піднімалося і на Сен-Жерменській конференції 10 вересня 1919 р. Оскільки Галичина була другорядною проблемою на післявоєнних мирних конференціях, попри обговорення, Польщі таки дали «зелене світло» на володіння Галичиною. Ймовірно, С. Петлюра жертвував тим, що вже і так було втраченим [11, с. 9, 14].

Важливо, що під час роботи Паризької мирної конференції в 1919 р. делегації УНР і ЗУНР на якийсь час об'єднали свої зусилля. Своїм завданням вони вважали спільно донести до країн Антанти реальну ситуацію в Україні й домогтися визнання її незалежності. Хоча вагомих успіхів досягнуто не було, це був той момент, коли представники УНР і ЗУНР змогли відкинути політичні непорозуміння для важливої міжнародної співпраці [30, с. 110].

Після оприлюднення тексту польсько-української угоди в 1920 р. на сам договір та, зокрема, на С. Петлюру як його співучасника посипався шквал критики. Політичні лідери УНР, в тому числі прем'єр-міністр І. Мазепа висловлювалися щодо цієї угоди вкрай негативно. З особливою гостротою її засуджували і не визнавали галичани, а також прихильники ідеї соборності України [37, с. 60]. Міжнародно-правовий статус Галичини до березня 1923 р. був невизначений, тож С. Петлюра давав аргументи для польської сторони більш настійливо домагатися визнання краю частиною Другої Речі Посполитої.

У нашому розумінні співпраця з Польщею була чи не єдино можливим рішенням у критичній ситуації, що склалася для уряду та армії УНР. Образно кажучи, це аналогічно, як коли горить якась хата, і людина намагається врятувати майно, яке ще можна зберегти. С. Петлюра пішов на цей крок,

розуміючи, що втрачає підтримку значної частини української громадськості. Та він намагався зберегти українську державність хоча б на частині української території [22, с. 57].

Попри початковий успішний наступ польсько-українських військ у травні 1920 р. після укладення Варшавської угоди, закріпитися на визволених територіях їм не вдалося. Більшовицький контрнаступ, розпочатий в червні, відкинув союзні війська. Російським більшовикам вдалося навіть дійти до передмість столичної Варшави. Під міжнародним тиском Польща починає переговори з більшовиками, результатом яких стає Ризький договір від 18 березня 1921 р., що поклав край війні і визначив кордони Польщі з Радянською Україною. Питання державної самостійності України в той час втратило шанс на існування на довгі десятиліття. С. Петлюра виїжджає у вимушену еміграцію [22, с. 58, 59].

Таким чином, діяльність С. Петлюри в добу Директорії УНР можна охарактеризувати як багатогранну, енергійну і рішучу. В питанні будівництва державності він, як і в період Центральної Ради, покладався перш за все на військову силу, розуміючи, що без стійкої армії в такі буремні часи Україна не зможе продовжувати своє існування.

Якщо говорити про стосунки з Галичиною, то найпершим вагомим кроком цього періоду став Акт злуки від 22 січня 1919 р., що проголошував об'єднання двох частин українського народу в єдину державу. Головний отаман, будучи щирим прихильником національної єдності, політичним діячем, добре знайомим з Галичиною, підтримував Акт соборності. У свою чергу, галичани також симпатизували С. Петлюрі, що проявилось у святкуванні Акту злуки в багатьох містах краю, де добрим словом згадувалося його ім'я.

Уже в лютому 1919 р. С. Петлюра стає головою Директорії УНР. Дуже скоро він залишиться головним і єдиним реальним керівником держави. Самоусунення В. Винниченка, М. Шаповала та інших лідерів української революції відбувалося в момент критичної військово-політичної кризи, спричиненої російськими більшовицькими та білогвардійськими силами, які

здійснювали агресію проти УНР. Натомість С. Петлюра залишався керманічем України, всіма силами намагаючись не втратити її національно-державну самостійність. На цьому етапі всі державні рішення і їхні наслідки – його тягар.

Саме таким тягарем і стало підписання Варшавського договору з Польщею 21 квітня 1920 р. В обмін на допомогу польських військ у боротьбі з більшовиками С. Петлюра погодився віддати Польщі Східну Галичину і Волинь. Будучи послідовним прихильником соборності України, цей крок С. Петлюри був складним, але, на нашу думку, в тодішніх критичних умовах виваженим, бо давав змогу спробувати вберегти самостійність України хоча б на більшості етнічної території.

Непопулярність такого рішення серед широких народних мас, особливо галицьких політиків, з якими ще рік тому, в січні 1919 р., С. Петлюра уклав Акт злуки, була зрозумілою. Однак варто зауважити, що історичну долю Галичини, окрім Головного отамана, в цей період вершили країни Антанти, переможниці в Першій світовій війні, що фактично ще з половини 1919 р. дали дозвіл Польщі на тимчасову окупацію Східної Галичини. Отже, цим непростим рішенням С. Петлюра рятував ту частину України, яка ще могла бути врятованою.

Хоча Варшавський договір 1920 р. не приніс бажаного довгострокового визволення українських земель від більшовиків, він засвідчив, що С. Петлюра зробив те, чого не змогли багато інших українських діячів. Він боровся за Україну до кінця, до Ризького договору 1921 р. між Польщею і більшовицькою Росією, який поставив крапку в довгій війні України за свою самостійність.

РОЗДІЛ 4. СИМОН ПЕТЛЮРА В ЕМІГРАЦІЇ В ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ

Еміграційний період діяльності С. Петлюри тривав п'ять з половиною років: з 1920 р. до його смерті в травні 1926 р. Залишаючись головою Директорії УНР і Головним Отаманом українського війська, він бере на себе відповідальність керувати подальшою боротьбою українського народу за свою державність. Оскільки Польща підписала Ризький мир 1921 р. з більшовицькою Росією і встановила з нею кордони, УНР залишилася без території, а її керівництво опинилося на території Польщі, яка до підпису угоди з більшовиками була союзником С. Петлюри [35, с. 4, 5]

Попри втрату етнічної території та поразку української революції, переможений С. Петлюра все ще наводив страх на більшовиків. З цим ім'ям українське населення в радянській окупації в 1920-х рр. пов'язувало надії на самостійне майбутнє. Саме С. Петлюра та «петлюрівщина», а не загроза з боку денікінців, найбільше непокоїли російську більшовицьку владу [20 с. 218, 219].

Відповідно до закону УНР від 12 листопада 1920 р. «Про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» у Польщі розпочав свою роботу Державний уряд УНР в екзилі. Уряд продовжував боротьбу за ідею самостійності українського народу, ставши його речником на міжнародній арені [29, с. 447]

3 лютого 1921 р. на відкритті Ради Республіки С. Петлюра наголосив: «Головне завдання наше – зберегти незламність національно-державної волі. Не розпоршитись, а йти вперед із повною вірою і непохитним стремлінням зробити все, щоб здобути народові українську свободу і суверенність ...». Під час свого виступу він намагався вселити віру в членів Ради Республіки, переконуючи, що «України не можуть стерти зі сторінок історії» [35, с. 5]

Того ж дня Рада Республіки ухвалила декілька постанов, що їх можна вважати стратегічними документами в умовах, що склалися. У постанові «Міжнародне становище» українській політичний провід в ситуації, що склалася

в Східній Європі, маючи на увазі, зміцнення позицій російських більшовиків, звинувачували хибну політику країн Антанти [35, с. 5]

Була також зроблена спеціальна заява щодо становища Галичини. У ній, зокрема, наголошувалося, що український народ ніколи не визнавав і не визнає претензії Польщі щодо Східної Галичини чи інших українських етнічних територій. Другим принциповим зауваженням було те, що українське населення колишньої Австро-Угорщини вже самовизначилося як окрема держава 19 жовтня 1918 р. У цій заяві українська влада вимагала від Антанти усунення польської окупаційної влади з українських земель для реалізації її права на самовизначення [35, с. 6].

С. Петлюра залишався лідером УНР і після розпуску Ради Республіки, що в умовах політичної кризи і відсутності консолідації політичних діячів, не змогла стати органом, що організував би подальшу міжнародну роботу. Не маючи державних засобів впливу на міжнародній арені, було вирішено використовувати тиск на міжнародну громадську свідомість. До цих форм боротьби всіляко залучали українську діаспору [35, с. 6].

С. Петлюра в цей час активно друкується в таких часописах, як «Трибуна України», «Українська трибуна» і «Табір» під псевдонімами С. Тронтон, О. Ряст тощо. Використовуючи свій журналістський та літературний таланти, він у своїх статтях аналізує українське державотворення і його важливість в умовах зміцнення позицій російських більшовиків [29, с. 457].

Державний центр УНР на чолі з С. Петлюрою чинив найактивніший опір визнанню більшовицької влади в Україні, провадячи широку міжнародну антибільшовицьку пропаганду. З осені 1920 р. до середини 1923 р. всі сили політичного українського центру були спрямовані на привернення уваги міжнародної спільноти до російської більшовицької загрози, повалення влади більшовиків в Україні та якомога швидше повернення уряду УНР на етнічну територію [35, с. 7]

Уряд в екзилі не припиняв розглядати збройну боротьбу як один з найважливіших засобів для повернення незалежності українського народу. Для

цього 1921 р. був створений спеціальний орган – Партизансько-повстанський штаб з дислокацією в Тарнові (Польща). Головною метою його роботи стала підготовка до антибільшовицького повстання і налагодження тісної співпраці з партизанськими загонами, що діяли в окупації. Керівниками штабу стали генерал-хорунжий Юрій Хорунжий та полковник Юрій Отмарштайн [35, с. 7].

Восени 1921 року відбувся II Зимовий (Льодовий) похід армії УНР. Він мав на меті показати українському народу і всій міжнародній спільноті, що Україна не скорилася важким обставинам. Командував цією операцією генерал Юрій Тютюнник. У грудні 1921 р. похід було розбито російськими більшовиками. 21 грудня 1921 р. група українських військових потрапила в більшовицьке оточення під Базаром. Співаючи «Ще не вмерла Україна», вони були жорстоко розстріляні [20, с. 217].

Провал II Зимового походу викликав хвилю критики на адресу С. Петлюри. Колишні члени Директорії, а саме П. Андрієвський, А. Макаренко та Ф. Швець, спробували усунути С. Петлюру від керівництва державними справами. 8 грудня 1921 р., зібравшись у Відні, вони заявили, що є найвищими носіями влади українського народу і продовжать боротьбу Державного Центру УНР у Відні, не заперечуючи, якщо до них приєднаються в майбутньому В. Винниченко та С. Петлюра. Останній поставився до «віденської Директорії» критично [26, с. 608].

Встановивши мир з Польщею, російські більшовики почали вимагати від польської влади заборонити діяльність уряду УНР на своїй території та видати їм С. Петлюру. Польський уряд розумів, що перебування С. Петлюри в Польщі є не вигідним для подальшої мирної співпраці з «совітами». Міністр закордонних справ Польщі Р. Дмовський цілковито зайняв проросійську позицію, щоб не загострювати стосунки з більшовиками [29, с. 475].

Тож С. Петлюра вирішив виїхати з Польщі, вважаючи, що це розв'яже йому руки для більш інтенсивної праці. У листі до М. Василька від 20 липня 1923 р. він писав: «Я ніколи не виїхав би, якби не був певен, що в новому місті свого перебування не буду продовжувати політичної праці для добра державності нашої ... Байдикувати – це не мій фах ...» [29, с. 474]

31 грудня 1923 р. С. Петлюра разом з В. Прокоповичем виїхали з Варшави і новий 1924 р. зустріли у Відні, а наступного дня прибули в Будапешт. У травні 1924 р., прибувши в Цюрих, вони подають документи на в'їзд до Франції. Фінансову підтримку їхній подорожі закривав М. Василько, що був доволі заможною людиною [26, с. 611]. Лише 16 жовтня С. Петлюрі та В. Прокоповичу надали дозвіл на перетин французького кордону. У серпні 1926 р. до Парижа приїхали дружина та дочка С. Петлюри. Сім'я оселилася в Латинському кварталі біля Сорбонни, на вулиці Тенар 7. Це був початок нового етапу в емігрантській діяльності С. Петлюри [26, с. 612, 613].

Париж в цей період був одним з осередків української еміграції. Сюди почали також направляти багато українців з таборів інтернування в Польщі. Створюючи власні групи, в Парижі оселялося все більше української інтелігенції. Сім'я Петлюри швидко влилася в це життя, живучи досить тихо і скромно, як і більшість тогочасних українських емігрантів. Не маючи навіть власної кухні, вони обідали в крихітних ресторанчиках свого кварталу [20, с. 221, 222].

Дуже скоро С. Петлюра став визнаним лідером паризького українського центру. Сторонячись конфліктів в емігрантському середовищі, він збирає навколо себе соратників. Ведучи постійне листування з А. Лівіцьким, В. Прокоповичем, П. Чижевським, Є. Бачинським тощо, він залучає до себе прихильників соборності України. В. Прокопович, будучи одним з найближчих соратників С. Петлюри, описував його так: «Що найбільше вражало в особі С. Петлюри всіх, хто його знав – це непохитність. ... Петлюра ніколи не відмовлявся від поставленої мети, ніколи не зраджував ідеї незалежності України і своєю рішучою позицією умів вселяти духа і віру в тих, що готові були схилити голови» [29, с. 480].

Оселившись у Парижі, С. Петлюра одразу ж став на шлях об'єднання української інтелігенції в французькій столиці під гаслами Державного центру УНР в екзилі. Він вирішив, що мотиваційним елементом для об'єднання може стати український тижневик, в якому містилися б статті про політичне,

культурне та мистецьке життя українців. 5 жовтня 1925 р. він поділився цією ідеєю з Л. Чикаленком, зауважуючи: «Метою нашого журналу буде: стоячи на засадах УНР, розгорнути конструктивну програму державного будівництва і перепроводити систематичну працю в напрямку створення української державної ідеології» [26, с. 613, 614].

Тижневик під назвою «Тризуб» почав друкуватися з 15 жовтня 1925 р. Журнал швидко став популярним серед української діаспори. Для С. Петлюри журнал став плацдармом для втілення в життя ідей УНР: закликав до боротьби, особливо молодь, розвінчував міфи російських більшовиків, писав на тему недавніх національно-визвольних змагань тощо [29, с. 482, 482].

Сам С. Петлюра часто друкував у «Тризубі» свої статті. Зокрема, у своїй гострій викривальній статті щодо більшовиків під назвою «Ловці душ» у квітні 1926 р. він писав: «Уряд УСРР має лише фікцію самостійності ... Україна стала фактично колонією ... Чому Україна обов'язково має бути в залежності, в «злуці» з Москвою? Які матеріальні і моральні користі вона з цього має, крім тих, що їй припала доля знову бути, як за царських часів, дійною коровою для Москви з її модернізованими претензіями на всесвітнє панування?» [29, с. 484].

Екзильний уряд С. Петлюри був розділений по містах, де була високою чисельність української еміграції – Варшава, Прага і Париж. Для налагодження ефективної роботи декілька разів на рік міністри зустрічалися, певна річ, нелегально. Представники від уряду УНР були присутні на всіх великих конференціях: в Женеві, Генуї, Каннах і на засіданнях Ліги Націй, подаючи заяви від імені українського народу [20, с. 222].

Радянська влада не приховувала своєї ворожості до С. Петлюри, бажання усунути його з політичної арени. У 1921 р. він був оголошений поза законом у більшовицькій Росії. Багато фактів говорять про те, що каральними службами Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) на С. Петлюру велося полювання, яке пізніше закінчилося його вбивством. Однак за відсутності доступу до російських архівів до сьогодні наявні факти можна назвати лише опосередкованими, та аж ніяк не беззаперечними [26, с. 632].

Вживаючи заходів безпеки, С. Петлюра не брав активної участі в масових заходах. Він мало з'являвся на людях, про що в травні 1926 р. газета «За свободу» у статті про загибель С. Петлюри писала, що останнім часом він відсторонився від політичного життя, присвячуючи більше часу сім'ї та літературній праці [29, с. 488].

25 травня 1926 р. о 14 годині 12 хвилин Симон Петлюра трагічно загинув у віці 47-ми років. На розі вулиці Расіна і бульвару Сан-Мішель у Парижі його перестрів чоловік, що зробив сім пострілів з револьвера. Чотири з них досягли цілі. Злочинець здався поліції добровільно. Назвавшись Самуїлом Шварцбарном, він заявив, що стріляв в С. Петлюру з метою помсти за єврейські погроми, начебто організовані самим очільником влади в УНР. Причетність своїх дій до будь-якої держави чи політичної сили він заперечував [26, 633]

Гучна звістка про загибель С. Петлюри сколихнула українську еміграцію, викликаючи в неї справедливу злість і обурення. Українські часописи в різних куточках світу вибухнули повідомленнями спочатку про вбивство, а потім про похорони, поминальні служби чи пам'ятні дні. Та вбивство С. Петлюри не викреслило його заслуги в історії українського народу. С. Єфремов у своєму щоденнику 8 червня 1926 р. записав: «І можливо, мертвий Петлюра страшніший стане большевикам, ніж був живий. Їхнім лайкам та симульованій байдужості та брехням ніхто не вірить. Натомість кожне раде повітати образ героя, що впав жертвою підлотного підступу» [29, с. 496].

Похорони Головного Отамана військ УНР відбулися 30 травня 1926 р. За похоронним кортежем йшли 2,5 тис. людей. Його поховали на цвинтарі Монпарнас. Одночасно з похороном в інших містах Європи відбувалися поминальні панахиди, організовані українською еміграцією. До однієї з них, в Берліні, долучився колишній гетьман П. Скоропадський. З цього приводу він писав: «Прибуду вшанувати пам'ять Небіжчика, позаяк, не зважаючи на розбіжність наших шляхів, бачив завжди у ньому щирого українського націоналіста. Перед одвертою могилою схиляю голову» [26, с. 635].

У жовтні 1927 р. в Парижі розпочався судовий процес над вбивцею С. Петлюри С. Шварцбардом. Цей процес привернув увагу всієї світової громадськості. Представники преси з різних куточків Європи і не тільки уважно сліdkували за розвитком подій. Звичайно, була присутньою і преса, що, на жаль, часто висвітлювала це вбивство в потрібному російських більшовикам світлі [20, с. 253].

Від початку до кінця суду Самуїл Шварцбард в очах французького суспільства з жорстокого убивці, злочинця, найманця більшовиків перетворився на месника і мученика єврейського народу. Існують зауваги, що цьому сприяла українська гетьманська еміграція, котра радо співпрацювала з французькою пресою, надаючи документи та свідчення очевидців, які компрометували С. Петлюру. Цікаво, що найпильніше за судовим процесом стежив створений самим же С. Петлюрою часопис «Тризуб». Ще в серпні 1926 р. в ньому з'явилася нова рубрика «До судової справи», яка містила інформацію про роботу слідчої комісії. З початком судового процесу над С. Шварцбардом часопис почав друкувати щоденне спеціальне видання. Усього вийшло десять таких номерів під назвою «Тризуб: Надзвичайне видання» [15, с. 35, 36].

27 жовтня 1927 р. судовий процес підійшов до кінця. Захист С. Шварцбарда добре виконав свою роботу і суд присяжних вирішив виправдати убивцю. Наче знущаючись, суддя наклав на С. Шварцбарда штраф розміром в один франк, за кров, яку на бруківку пролила його жертва. Дружина С. Петлюри Ольга Опанасівна зобов'язувалася покрити судові витрати [26, с. 644].

Варто також згадати, як до загибелі Головного Отамана поставилися галичани. Матеріали львівського часопису «Діло» дають підстави стверджувати, що смерть С. Петлюри стала відправною точкою для переоцінки його заслуг галицьким суспільством. 29 травня 1926 р. газета надрукувала статтю «Носій великої ідеї. З приводу смерті С. Петлюри». Ця стаття намагається відійти від поширеного образу С. Петлюри як антигаличанина. Не спростовуючи факту підписання ним Варшавської угоди, газета визнає, що в тих буремних умовах С. Петлюра мусив жертвувати соборністю заради незалежності [14, с. 307, 308].

Матеріали Державного архіву Івано-Франківської області, зокрема фонд 6 «Станіславське повітове староство», дають підстави стверджувати, що мешканці багатьох галицьких міст і сіл щиро вшановували пам'ять С. Петлюри. Так, фонд містить програми заходів, присвячених роковинам загибелі Головного Отамана, що їх організовувало місцеве товариство «Просвіта». Програми цих заходів включали в себе, зокрема, виступи про життя і діяльність С. Петлюри, виконання патріотичних пісень, декламацію віршів Т. Шевченка та інших українських письменників. Отже, галичани, якщо й не пробачили С. Петлюри Варшавську «зраду», то хоча б зрозуміли мотиви його вчинку [1, с. 6, 7]

Після смерті С. Петлюри український уряд в екзилі продовжував свою роботу, аж поки 24 серпня 1992 р. у Києві останній президент ДЦ УНР Микола Плав'юк передав президенту незалежної України Леоніду Кравчуку атрибути влади – клейноди гетьмана І. Мазепи. Так здійснилася мрія Головного Отамана – Україна стала незалежною, самостійною, соборною державою [26, с. 648].

Таким чином, навіть після втрати українським урядом підконтрольної території С. Петлюра продовжував боротьбу за визнання світом самостійності українського народу та його права на самовизначення. Діяльність С. Петлюри в еміграції умовно можна поділити на два головні періоди: польський та французький.

Окреслюючи роботу голови ДЦ УНР у Варшаві, варто зазначити, що, перш за все, С. Петлюра намагався привернути увагу світової громадськості до неправомірних дій російських більшовиків. Уряд С. Петлюри виступав на міжнародних конференціях, проводив просвітницьку роботу за допомогою преси. Однією з найважливіших подій в русі українського опору став II Зимовий похід 1921 р. під проводом Ю. Тютюнника та за безпосереднього керівництва С. Петлюри. Попри те, що ця військова кампанія зазнала поразки, вона продемонструвала більшовикам нескореність уряду УНР та українського народу. Однак після Ризького мирного договору в умовах поглиблення співпраці Польщі та російських більшовиків в 1923 р. С. Петлюра покидає Варшаву.

Прибувши до Парижа в жовтні 1924 р. та оселившись тут разом зі своєю сім'єю, С. Петлюра знову з головою занурюється в роботу над українським питанням. Займаючись консолідацією української політичної еміграції у Франції та будучи її беззаперечним лідером, він ініціює створення українського часопису. З жовтня 1925 р. у Парижі розпочинається друк часопису «Тризуб», що піднімав українські громадські, політичні та культурні питання. Сам С. Петлюра також часто пише статті для «Тризуба»

В умовах постійної, непохитної боротьби С. Петлюра ще з самого свого виїзду за межі України перебував під прицілом радянської, більшовицької влади, що вбачала в ньому свого запеклого ворога. Власне, С. Петлюру було вбито в Парижі 25 травня 1926 р. Вбивцю – Самуїла Шварцбарда, що мотивував свій учинок помстою за єврейські погроми, начебто організовані Головним Отаманом, виправдали у французькому суді. Та смерть проводиря українського народу періоду Директорії УНР сколихнула громадськість. По всьому світу українські емігранти вшановували його пам'ять. Так само його жертвну боротьбу за незалежну демократичну Українську державу вшанували і галичани. Вони, попри підписання С. Петлюрою неоднозначного за історичними оцінками Варшавського договору 1920 р., бачили в ньому гідного державного мужа, оборонця самостійності українського народу і вшановували його пам'ять, навіть будучи у складі Другої Речі Посполитої.

По суті, діяльність С. Петлюри у вимушеній еміграції стала органічним продовженням його дій під час Української революції. Продовжуючи обстоювати ідею незалежної та самостійної України до самої своєї загибелі в 1926 р., він продемонстрував світу непримиренність українського народу в боротьбі з російською більшовицькою навалою.

РОЗДІЛ 5. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЗЗСО

Постать С. Петлюри в школі розглядається в 10 класі під час вивчення періоду Української революції. Позаяк ця тема є складною і обширною за кількістю подій і причинно-наслідкових зв'язків на уроках фактично не залишається часу на розгляд постатей окресленої теми більш детально.

Якщо ж говорити про взаємини С. Петлюри з Галичиною, то на уроках з історії це питання зазвичай піднімається в контексті двох подій: Акту Злуки 22 січня 1919 р. та Варшавської угоди 21 квітня 1920 р. Отже, якщо зосереджуватися на цьому, то спочатку учні бачать Головного Отамана як соборника, прибічника об'єднання України, а потім він, за підсумками домовленостей з Польщею видається зрадником, що «продав» Галичину. Варто зауважити, що зв'язки С. Петлюри з Галичиною є набагато глибшими, і вони утвердилися ще задовго до Української революції. Виходячи з цього, на уроках історії України в школі проблемні питання відносин С. Петлюри з Галичиною могли б висвітлюватися різнобічніше та більш змістовно.

Насамперед, варто сказати про компетентнісний підхід у сучасній освіті. Компетентність – це вміння, знання та навички, набуті під час навчання, з можливістю подальшого їх застосування на практиці. Розвиток ключових компетентностей під час навчання в школі формують в учнів базу для практичного застосування знань в дорослому житті [50, с. 7].

Розгляд постаті С. Петлюри та його взаємин із Галичиною може посприяти розвитку в учнів загально-предметних компетентностей. Серед них можна виокремити культурну (журналістська діяльність С. Петлюри, його «культурна дипломатія», в якій не можна оминати увагою «Щедрика»), економічну (шляхом розгляду питання фінансової допомоги С. Петлюри Галичині в період Української революції), інформаційну (здійснення пошуку, аналізу та систематизації інформації про С. Петлюру, наприклад пошук в оцифрованих

фондах архівів, в пресі тощо), здоров'язберігаючу (негативний приклад ставлення С. Петлюри до власного здоров'я, наприклад, паління).

Хотілося б окремо виділити громадянську компетентність, адже тут поле для діяльності є набагато ширшим. Можна розглядати С. Петлюру як соборника, що прагнув до об'єднання підросійської та австро-угорської частин українського народу. Але тут же можна розглянути Варшавську угоду 1920 р., коли С. Петлюра в обмін на допомогу Польщі віддав їй західноукраїнські землі. Це питання – «Хто насправді С. Петлюра: соборник чи зрадник» – було б цікаво провести у формі дискусії чи дебатів, адже думки учнів будуть різнитися, і вони захочуть їх висловити. Це питання можна винести окремо на практичне заняття.

У контексті громадянської компетентності варто також говорити про українізацію армії, формування українського війська як одну з основних сфер діяльності С. Петлюри. Тут також можна наголосити на взаємному позитивному ставленні С. Петлюри та Січових стрільців, адже до них входили переважно українці з Галичини та Буковини. Саме С. Петлюра найчіткіше розумів необхідність формування власного війська для молоді Української держави, а тому тут можна зробити порівняння з теперішнім становищем. Тобто можна поставити такі питання: чи напала б Росія, якщо б Україна мала сильну, боєздатну армію? Чи є у нас і хто сьогодні на кшталт С. Петлюри в цьому питанні? Чи він нам потрібен? Чи маємо ми чого повчитися в нього?

Також, безумовно, варто звернути увагу на діяльність С. Петлюри в еміграції. Адже масова еміграція сьогодні постає гострою проблемою українського суспільства. Звичайно, в розгляді цього питання варто бути обережним, адже це може перетворитися на дискусію – «виїжджати чи залишатися». Натомість варто наголосити, що навіть будучи за кордоном, С. Петлюра продовжував працювати на благо України, доводячи світу її самостійність. Варто оцінити його просвітницьку роботу, для прикладу, видання журналу «Тризуб».

Водночас потрібно згадати про предметно-історичні компетентності, такі як аксіологічна (тобто спроби учнів самим оцінити діяльність С. Петлюри,

виокремити зв'язки С. Петлюри з Галичиною в дореволюційний період, його здобутки та прорахунки, оцінити Варшавську угоду 1920 р. тощо), логічна (встановлення причинно-наслідкових зв'язків у діях Головного Отамана), хронологічна та просторова компетентності (наприклад, скільки часу минуло від Акту злуки до Варшавського договору, чи оцінити, в яких країнах розгорнув С. Петлюра свою діяльність в еміграції, багато їх було чи мало і т. п.).

Якщо говорити про особистісно-орієнтований підхід, що передбачає взаємодію з кожною дитиною відповідно до її особистості, інтересів тощо, то тут тема С. Петлюри та Галичини в його діяльності також має значне місце [51, с. 116]. Головним чином, це може бути написання статей в Малій академії наук, наприклад, про взаємини С. Петлюри з євреями, про його причетність до популярності українського «Щедрика» у світі чи про його вбивство в Парижі. Особистісно-орієнтований підхід також може включати в себе творчі завдання відповідно до талантів дітей. Це може бути інсценізація якоїсь події (наприклад, Акту злуки 1919 р.), чи виконання пісень і віршів патріотичного спрямування (для прикладу, пошукати ті самі пісні й вірші, якими вшановували пам'ять С. Петлюри галичани в 1936 р.).

За браком часу на уроці доцільно було б розглянути постать С. Петлюри на практичному занятті, про що вже було згадано раніше. Заняття може бути проведене у формі дебатів чи дискусії, до якої учні підготуються заздалегідь. Автор роботи пропонує такі теми для дискусії на практичному занятті: «С. Петлюра і Варшавська угода: необхідність чи зрада?», «С. Петлюра та формування армії: тогочасна утопія чи сьогодення реальність?», «Культурна дипломатія С. Петлюри: чи була вона необхідною». Тобто це є вирішення учнями проблемних питань, які сприятимуть розвитку в них критичного мислення та вміння формулювати та висловлювати власну думку.

Учні також позитивно реагують на застосування інноваційних технологій при вивченні історії. Зараз існує багато цікавих онлайн ресурсів, що дозволяють, наприклад, оживити фото С. Петлюри чи навіть створити відео, де він

говоритиме обраний учнями текст. Діти дуже позитивно реагують на таку наочність, вона дозволяє трохи розслабитися під час вивчення складних тем.

Особливу увагу варто звернути на поширення штучного інтелекту в освітньому процесі. Найбільш поширеним сьогодні є нейромережа ChatGPT [48, с. 45] Попри те, що багато вчителів відносяться до цієї нейромережі досить скептично, авторка даної роботи вважає, що її можна корисно використовувати на уроках історії. Для прикладу, це може бути хороша практика для того, щоб діти навчилися ставити запитання правильно. До того ж ChatGPT може тезисно відповісти на обширні питання. Так, він може підсумувати прорахунки Центральної Ради, порівняти земельну політику Центральної Ради і Директорії. Якщо ж говорити безпосередньо про С. Петлюру, то ця нейромережа може виокремити його прорахунки, яких не побачили діти. Так само він може відповідати творчо. Приміром, можна дати йому таке завдання: «Напиши повідомлення від імені Симона Петлюри, яке відображало б його реакцію на сучасне повномасштабне вторгнення Росії». Насправді, це дуже цікаво, оскільки так можна спрогнозувати, як ті чи інші українські діячі ставилися б до подій сучасності. Аналогічно важливо зауважити учням, що нейромережі також можуть помилятися і подавати не правдиву інформацію. Тому це теж може стати хорошою вправою на пошук помилок у відповідях ChatGPT та сприяти розвитку критичного мислення.

Постать С. Петлюри та його галицьке питання в його діяльності можуть стати цікавою основою для групової роботи. Групова робота є важливою для соціалізації учнів, вона дає змогу реалізувати їхнє прагнення до спілкування, висловлення власної думки, розвитку творчого мислення [49, с. 146].

Груповою роботою при вивченні вказаної теми може бути інсценізація, що також є імітаційною грою, певної історичної події, що дозволить реалізувати творчий потенціал дітей і разом з тим сприяти розвитку комунікативної компетентності. Тут можна спробувати інсценізувати суд над вбивцею С. Петлюри Самуїлом Шварцбардом чи підписання Варшавського договору 1920 р. Учні зможуть приміряти на себе роль історичних діячів, перейнятися їхніми

мотивами, засудити чи виправдати їхні вчинки. Це може послужити формуванню ціннісних орієнтирів учнів та критичного мислення.

Групова робота може бути представлена також ігровими технологіями, що мають за мету розвиток знань та вмінь учнів. Важливо, щоб гра була добре спланована, мала план реалізації, завершувалася підбиттям підсумків та аналізом [47, с. 111]. Важливо, що в основі багатьох неімітаційних ігор присутній елемент конкуренції, що надає грі емоційного забарвлення та підсилює інтерес учнів до навчання. Учнями старшої школи добре сприймаються, такі ігри, як «Що? Де? Коли?», різноманітні вікторини «Вірю – не вірю», «Історичний футбол» тощо [47, с. 112]. Тому при розгляді постаті С. Петлюри варто задіяти ігрові методи.

Гра «Що? Де? Коли?» могла б послужити хорошою систематизацією знань, набутих під час вивчення обширної теми Української революції. Учні зможуть перевірити на практиці, як добре вони засвоїли навчальний матеріал. Якщо говорити про С. Петлюру, то доцільно було б включити в гру питання на кшталт таких: «Коли С. Петлюра став Головним Отаманом військ УНР? Ким і де було вбито С. Петлюру? «Що стало наслідком виходу В. Винниченка з Директорії? «Що стало причиною для підписання Варшавського договору з боку С. Петлюри?» тощо.

Водночас хорошою грою є «Вірю не вірю», яка, на думку автора, при розгляді історичних діячів є цінною в тому, що дозволяє розглянути історичну постать як звичайну людину, зі своїми звичками вподобаннями, хорошими і поганими рисами тощо. У цій грі можна розглянути, окрім політичного, більш особисте життя С. Петлюри. Питання можуть бути підготовані вчителем або ж учні, поділившись на команди, мають змогу розглянути одну чи декілька постатей, приготувавши питання самостійно.

Говорячи про С. Петлюру, це могли б бути таке запитання: «Чи правда, що С. Петлюра палив та в роки еміграції, випалював 30–40 сигарок на день?» (тут можна одразу ж розвинути питання поганої звички, що спрацює на розвиток здоров'язберігаючої компетентності). Також, це можуть бути такі питання: Чи правда, що в своїх щоденниках В. Винниченко називає С. Петлюру балериною?»,

«Чи правда, що С. Петлюра побував у Галичині ще задовго до Української революції?» «Чи правда що С. Петлюра ворогував з І. Франком?», Чи правда, що будучи в еміграції С. Петлюра жив дуже скромно?» тощо.

Сьогодні дуже поширеним у шкільній освіті є метод проєктів. Проєкт, звісно, може бути індивідуальним, однак груповий проєкт також є цікавим. Проєкт передбачає постановку проблеми, дослідження матеріалів з цієї теми та виклад результатів роботи під керівництвом вчителя. Учні можуть обрати проблему самостійно чи вчитель може запропонувати свою. Надзвичайно важливо вибрати вдалу тему, поставити перед собою конкретну проблему, щоб у подальшому не розгубитися в інформаційному просторі чи здатися за браком джерел. Проєктна діяльність на уроках історії розвиває такі компетентності, як інформаційна, логічна, аксіологічна, комунікативна, просторова, хронологічна, громадянська тощо. Повертаючись до вивчення постаті С. Петлюри, авторка пропонує наступні можливі теми для проєктів: «Симон Петлюра і Галичина: зрада чи порятунок?», «Симон Петлюра: антисеміт чи жертва наклепу?», «Симон Петлюра і Володимир Винниченко: проблема журналіста і письменника», «Галичина в житті і діяльності С. Петлюри як одне з найскладніших рішень» тощо.

Вчитель повинен бути наставником впродовж усієї праці учнів над проєктом. Він повинен допомагати, радити, але аж ніяк не виконувати дослідницьку роботу замість учнів. За таких обставин виконання проєкту як самостійної дослідницької роботи учнів втрачає сенс.

Також при вивченні будь-якої теми з історії України потрібно давати учням творчі завдання, які сприяли б розвитку творчого мислення. Це може бути, наприклад, написання історичної казки, чи створення коміксу, де в головній ролі буде С. Петлюра, створення плакатів чи буклетів про Галичину в житті Головного Отамана. Як приклад, можна створити сайт про амуніцію війська УНР тощо. Загалом є безліч можливостей для кожної дитини відповідно до її захоплень чи талантів.

Як відомо, учні добре реагують на наочні методи навчання, тобто такі, з якими вони взаємодіють на основі зорового, слухового чи тактильного сприйняття [50, с. 169]. Наочністю при вивченні даної теми можуть бути презентації, фільми аудіо- чи фотодокументи, що дозволили б учням побачити цікаві деталі, поставу людей, їхній одяг, їхню міміку тощо.

Є багато фото та відео документів, що зображають С. Петлюру та можуть бути застосовані під час вивчення його постаті. Також є фільми, де зображено Головного Отамана, наприклад «Крути 1918» та «Таємний щоденник Симона Петлюри». Учні можуть отримати на домашнє завдання перегляд фільму, в якому потрібно буде знайти історичні недостовірності. Таким чином, розвиватиметься критичне мислення учнів.

Варто також згадати про величезний масив писемних джерел з історії Української революції: різноманітних документів, щоденників, спогадів, державних актів, матеріали часописів, журналів тощо. Використання та аналіз писемних джерел дозволяє розвивати критичне та творче мислення, а також розглянути ту чи іншу історичну подію чи ситуацію ізсередини, очима сучасників. Аналіз історичного джерела буде влучним доповненням до основного матеріалу на уроці [50, с. 146].

Підібраний матеріал повинен бути цікавим та змістовним і не займати багато часу на уроці. Це можуть бути, для прикладу, виписки зі щоденника В. Винниченка, що стосуються С. Петлюри чи спогади гетьмана П. Скоропадського про С. Петлюру. Також варто застосувати матеріали львівської чи київської періодики цього періоду. Звісно, не треба оминати такі важливі державні документи, як Акт злуки чи грамоту про зречення гетьмана П. Скоропадського.

Водночас постать С. Петлюри може бути висвітлена на позакласних та позашкільних заходах. Якщо говорити про позакласну роботу то це може бути розповідь про С. Петлюру на годині класного керівника. Також це може бути згадка про його внесок у боротьбу українського народу за незалежність на різноманітних заходах патріотичного спрямування, присвячених дню захисника чи дню української армії.

Позакласна робота – це також цікаві завдання, вікторини та ігри, серед яких можна виокремити квест. Квест – це змагальна гра, яка передбачає якнайшвидше виконання завдань і пересування команди від локації до локації. Якщо долучати до квесту висвітлену тему, що це може бути квест під назвою «Стежками Головного Отамана», в якому кожна локація була б певним новим етапом у державницькій діяльності С. Петлюри. Для прикладу, Станція 1. Вступ до РУП, Станція 2. Приїзд до Львова 1905 р., Станція 3. Журналістська діяльність в Росії. Також квест може містити цікаві завдання та запитання. Наприклад, виконати відому всьому світу українську різдвяну пісню та пояснити, як до її популярності причетний С. Петлюра. Також може бути завдання оживити фото С. Петлюри з розповіддю від його імені.

Водночас квест може містити запитання такого плану: З ким із Директорії в С. Петлюри склалися найбільш неприязні стосунки? На скільки років засудили його вбивцю С. Шварцбарда (правильна відповідь, його виправдали)? Скільки часу С. Петлюра провів у в'язниці, будучи в опозиції до Гетьманату? Як варіанти завдання, підрахувати хронологічну різницю між Актом злуки, Варшавським договором та вбивством С. Петлюри, відстань між місцем народження та місцем смерті С. Петлюри тощо.

Також існує позашкільна робота, що передбачає діяльність дітей поза шкільним середовищем і включає в себе різноманітні екскурсії, відвідання галерей, музеїв, кінотеатрів тощо. Щодо належного висвітлення теми взаємостосунків С. Петлюри з Галичиною доцільно було б провести, для прикладу, екскурсію «Слідами С. Петлюри у Станіславові». Адже відомо, що С. Петлюра перебував у Станіславові певний час, коли був на посту голови Директорії. Тому було б цікаво довідатися, де він зупинявся, якими вулицями ходив, яким було місто під час його відвідин. Учні навіть можуть підготувати екскурсію самостійно, що добре вплине на їхні творчі навички.

Водночас можна було б відвідати Державний архів Івано-Франківської області, де частково зберігаються документи та періодика, що зображає С. Петлюру з точки зору галичан. Учні могли б самостійно шукати відомості про С.

Петлюру на сторінках таких галицьких часописів, як «Нове життя», «Республіканець», «Стрілець», «Вісник Союзу визволення України» тощо. Також у фондах архіву містяться відомості про вшанування річниці загибелі С. Петлюри галичанами у 1936 р. та настороженість щодо цього польської поліції. Тому така робота була б цінною, оскільки показувала б, як жителі тогочасного Станиславова ставилися до Головного Отамана військ УНР.

Таким чином, постать С. Петлюри в контексті вивчення історії Галичини може бути широко представлена в ЗЗСО, для учнів 10–11 класів. Насамперед, це можливо при реалізації компетентнісного та особисто-орієнтованого підходів. Адже ця тема може розвивати як загальні компетентності, так і предметно-історичні, серед яких головною є громадянська компетентність.

Також при вивченні вказаної теми було б доцільним використовувати інноваційні технології, онлайн ресурси та штучний інтелект, який всупереч побоюванням вчителів, за правильного використання може стати чудовим інструментом у вивченні історії України. Крім того, широко можуть бути застосовані групові та ігрові методи роботи. Корисною для самостійного формування знань, умінь та навичок є проектна діяльність учнів. С. Петлюра та його діяльність можуть дати чимало тем для творчих проєктів у школі.

Ігрові технології можуть бути представлені груповими іграми змагального характеру, а також різноманітними інсценізаціями, яка дозволила б учням розвивати творчий потенціал та пережити ту чи іншу історичну подію, наприклад, суд на убивцею С. Петлюри зсередини.

Надзвичайно важливим для критичного мислення є розв'язання проблемних питань. Ці питання, окрім проєкту, можуть бути вирішені на дебатах чи дискусіях, де учні зможуть висловлювати власні судження щодо С. Петлюри та його діяльності в різних сферах державотворчого процесу.

Велике значення при вивченні історії України відіграє наочність, що в даному випадку може бути представлена фото, аудіо та відео документами, а також різноплановими писемними джерелами. Дослідження джерел може

допомогти учням зануритися в епоху Української революції, а також розглянути відомих діячів з більш приватної, неофіційної точки зору.

Водночас С. Петлюра та його взаємини із Галичиною будуть хорошим фундаментом для позакласної та позашкільної роботи учнів. Ця робота може включати в себе просвітницько-культурні та виховні заходи, а також екскурсії, відвідання архівних установ тощо. Учні можуть під час таких заходів легко та без тиску здобувати нові знання та розширювати свій кругозір.

Отже, тема «Симон Петлюра та Галичина» є досить універсальною для використання у шкільній освіті. До неї можна пристосувати максимум учасних підходів, технологій, засобів та методів навчання, які дозволили б учням розвивати та здобувати свої вміння та навички, критичне та творче мислення, а також широке коло необхідних компетентностей.

ВИСНОВКИ

Тема Галичини в житті та діяльності Симона Петлюри знайшла відображення в сучасній українській історіографії. Однак вона висвітлена, в основному, в контексті Акту злуки 1919 р. чи Варшавської угоди 1920 р. Натомість дореволюційний та еміграційний (після поразки української революції) періоди в питанні стосунків С. Петлюри з Галичиною залишаються малодослідженими. Використана джерельна база дослідження дозволяє заповнити певні прогалини в цій темі.

Перше знайомство С. Петлюри з Галичиною відбулося задовго до революційних подій 1917 р. Він приїхав до Львова в 1904 р., адже в Наддніпрянській Україні йому загрожував арешт. У Львові С. Петлюра активно публікується в місцевих часописах, спілкується з представниками галицьких партій, про що навіть написав статтю про «політичні українські партії в Галичині», опубліковану в Києві в 1907 р. Перше його враження від Галичини було здебільшого позитивним.

Під час Першої світової війни С. Петлюра знаходився на західному фронті, займаючись організацією шпиталів, розміщенням біженців тощо. У 1914 р. виходить друком його стаття «Війна і українці», що відображає його тодішній погляд на майбутнє українського народу. Він запевняв, що коли український народ, в тому числі та його частина, що проживала на підконтрольних Габсбурзькій монархії землях, підтримає Росію, то пізніше російська влада віддячить українцями політичними та національними поступками. Однак вже з наступних публікацій С. Петлюри добре видно, що його політичний світогляд зазнав змін і палка підтримка Росії залишилася в минулому. Причина ідейної еволюції – великодержавна політика російського царизму, що не змінилася під час війни.

У 1917–1918 рр. під час правління Центральної Ради та гетьмана П. Скоропадського, до якого С. Петлюра перебував в опозиції, галицьке питання не займало надто важливого місця в його діяльності. Молода Українська держава на Наддніпрянщині, яку роздирали російські більшовики, денікінці, незакінчена

Перша світова війна, мала вирішити нагальні проблеми, щоб забезпечити собі подальше існування. Однією з таких проблем було формування українського війська. Попри незадоволення багатьох членів ЦР, саме цим питанням зайнявся С. Петлюра, перебуваючи на посаді Секретаря військових справ. Пізніше, перебуваючи в опозиції до гетьманату, С. Петлюра шукав можливості для подальшої державотворчої праці. Та відмовившись співпрацювати з урядом П. Скоропадського, він потрапив до в'язниці в 1919 р. на чотири місяці.

З в'язниці наприкінці 1918 р. С. Петлюра потрапляє прямо в обійми Директорії, де за підтримки Січових стрільців стає Головним отаманом військ УНР. Згодом, 22 січня 1919 р., внаслідок Акту злуки здійснюється давня мрія С. Петлюри про об'єднану, соборну Українську державу. Він позитивно оцінював цю подію, вважаючи, що український народ повинен консолідувати свої сили для боротьби з російським більшовицьким та білогвардійським ворогом.

Рубіжною подією в питанні взаємин С. Петлюри з Галичиною стало підписання ним Варшавської угоди 21 квітня 1920 р. В обмін на Галичину та Волинь він отримував військову допомогу Польщі для боротьби з російськими більшовиками, що контролювали на той час більшість території України. У зв'язку з цим до С. Петлюра були закиди, нібито він «продав» західноукраїнські землі полякам. Однак при глибшому розгляді цієї проблеми стають зрозумілими декілька речей. По-перше, С. Петлюра довго наважувався на цей крок, адже будучи щирим соборником, він не міг легко відмовитися від частини національної держави, за яку боровся. По-друге, на час підписання Варшавської угоди 1920 р. на міжнародних конференціях, що перекроювали мапу Європи після завершення Першої світової війни, фактично вже було вирішено питання про передання, спочатку тимчасове, Західної України під владу Польщі. Остаточне рішення про визнання суверенітету Другої Речі Посполитої над Галичиною, прийняла Рада послів країн Антанти в березні 1923 р.

Нарешті, по-третє, – і це основне – перед С. Петлюрою стояла дилема: спостерігати, як більшовики захоплюють всю територію України, чи пожертвувати частиною етнічних земель для шансу зберегти українську

державність. Виходячи з вищесказаного, С. Петлюра намагався зберегти те, що ще могло бути врятованим. Очевидно, це рішення не зробило йому честі в галицько-українському суспільстві, але його мотиви є цілком зрозумілими. На жаль, військово-політична поразка спільного польсько-українського походу в 1920 р. і подальше підписання Ризького миру між Польщею та більшовиками в березні 1921 р. поклало край сподіванням С. Петлюри на збереження самостійності українського народу.

Перебуваючи в еміграції, С. Петлюра не відмовився під ідеї незалежної України. Центром діяльності уряду УНР в екзилі спочатку була Варшава, а потім – Париж. Тут С. Петлюра об'єднав навколо себе українську політичну еміграцію та намагається вплинути на світову спільноту шляхом культурно-просвітницької роботи. Для цього він заснував у 1925 р. в Парижі часопис «Тризуб».

С. Петлюра був убитий євреєм С. Шварцбардом в травні 1926 р. Достеменно не доведено причетність до злочину радянських спецслужб, а самого вбивцю було виправдано. С. Петлюра помер, але його ідейний спадок, рішучість у боротьбі за національну державність, незважаючи навіть на вкрай несприятливі міжнародні обставини, продовжили існувати в сподіваннях українців майбутніх поколінь. Показово, що в 1936 р. галичани в містах і селах краю вшановували пам'ять С. Петлюри, в десятиліття роковин його смерті, виступами, лекціями, виконанням патріотичних пісень тощо. Це було яскравим свідченням того, що в народній пам'яті, в т. ч. в Галичині, попри підписання ним сумнозвісної Варшавської угоди 1920 р., зберігся позитивний образ С. Петлюри як справжнього патріота, рішучого борця за природне право українського народу бути господарем на своїй землі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Архівні матеріали

1. До повітового староства в Станіславові. *Державний архів Івано-Франківської області*. Ф. 6 («Станіславське повітове староство»). Оп. 1. Спр. 544 («Листування з органами поліції про вечори, проведені українськими націоналістичними товариствами «Просвіта» у зв'язку з річницею смерті Петлюри»). 28 арк.

II. Опубліковані документи і матеріали

2. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали у 5-ти томах / Керівник, відп. ред. О. Карпенко. Т. 1. Івано-Франківськ, 2001. 584 с.
3. Петлюра С. Політичні українські партії в Галичині. *Україна*, Київ, 1907. Т. 2, кн. 4. Ч. 2. С. 1–19.
4. Петлюра С. Статті. Київ, 1993, 340 с.
5. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : документи і матеріали / Упоряд.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Мюнхен: Сучасність, 1983. 510 с.

III. Мемуарна література

6. Винниченко В.К. Відродження нації. У 3-х ч. К., 1990. Ч. 3. 535 с.
7. Доценко О. Літопис української революції. Т. 2. Кн. 4 (1917–1922). Київ, Львів: накладом авт., 1923. 362 с.
8. Доценко О. Літопис української революції. Т. 2. Книга 5 (1917–1923) Київ, Львів: накладом авт. 398 с.
9. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Прага, 1922. 228 с.
10. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917–1921. Київ, 2003. 210 с.

IV. Монографії, статті в наукових виданнях

11. Верстюк В. Союз Пилсудського – Петлюри в історії боротьби за українську державність. *Український історичний журнал*. Київ. 2020. № 2. С. 4–21.

- 12.Верстюк В. Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження). *Український історичний журнал*. Київ. 2004. № 3. С. 112–126.
- 13.Вісин В., Голик Р., Голубко В. Проект «Україна»: Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / Уклад. М. Литвин. Харків : Фоліо, 2017. 444 с.
- 14.Голубко В., Середяк А. Загибель Головного Отамана Армії УНР у дзеркалі Львівської періодики. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. Збірник наукових праць*. Львів, 2016. № 17. С. 304–321.
- 15.Гриненко О. Матеріали журналу «Тризуб» про розслідування вбивства С. Петлюри (1926–1928 рр.). *Український історичний журнал*. Київ., 2009. № 3. С. 34–43.
- 16.Дацків І. Дипломатичні орієнтири Української Центральної Ради на Антанту: досягнення і втрати. *Київська старовина*. Київ, 2008. № 6 (384). С. 38–48.
- 17.Дем'янюк О. Й. Волинь та Галичина в українсько-польських стосунках у 1919 р. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2007. № 584. С. 113–120.
- 18.Донік О. М. Всеросійський земський союз в Україні: структура, напрями та результати діяльності. *Український історичний журнал*. Київ, 2014. № 3. С. 22–37.
- 19.Зінкевич Р.Д. Предісторія підписання Варшавського договору 1920 р.: С. Петлюра та Ю. Пілсудський. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2013. № 752. С. 73–81.
- 20.Іванис В. М. Симон Петлюра - президент України. 1879-1926. Торонто: Накладом «5-ої Станиці Бувших Укр. Вояків», 1952. 258 с.
- 21.Комар В. Співпраця Польщі і Української Народної Республіки у 20-х роках ХХ століття. *Уманська старовина*. Умань, 2022. № 9. С. 39–48.
- 22.Косик В. М. Симон Петлюра. Львів : НТШ, 2000. 88 с.

- 23.Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр. : Проблеми взаємовідносин. Київ: УАДУ, 1998. 304 с.
- 24.Кривизюк Л. П. Журналістська діяльність Симона Петлюри. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2008. № 612. С. 223–226.
- 25.Кугутяк М. Галичина: сторінки історії : нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 199 с.
- 26.Кульчицький С. В. Симон Петлюра: «Я вірю і певний, що Україна як держава буде!». Київ : Парлам. вид-во, 2021. 672 с.
- 27.Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів : ОЛІР, 1995. 361 с.
- 28.Литвин С. Архівні джерела про допомогу С. Петлюри Галичині у 1919 році. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2000. Вип. 6. С. 55–60.
- 29.Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 640 с.
- 30.Литвин М. Геополітичний простір ЗУНР та її зовнішньополітичні орієнтири. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 106–115.
- 31.Литвин М. Р. Проект «Україна». Галичина в Українській революції 1917–1921 рр. Харків : Фоліо, 2015. 379 с.
- 32.Нариси історії української революції 1917–1921 років: У 2-х кн. / В.Ф. Верстюк, В.І. Головченко, Т.С. Осташко та ін.; ред. кол.: В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк, В.Ф. Верстюк та ін. Кн. I. Київ: Наукова думка, 2011. 390 с.
- 33.Оніпко Т.В., Оніпко Т.А. Симон Петлюра і українське питання в роки Першої світової війни. *Перша світова війна й Україна (до 100-річчя початку Великої війни): тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю*. Київ–Черкаси, 25–26 вересня 2014 р. Київ, 2014. С. 51–54.

- 34.Пиріг Р. Симон Петлюра у сприйнятті Павла Скоропадського (за спогадами гетьмана). *Український історичний журнал*. Київ, 2009. № 3. С. 15–26.
- 35.Піскун В. С. Петлюра як політичний лідер УНР в умовах еміграції: міжнародний і український контексти. *Український історичний журнал*. Київ, 2009. № 3. С. 4–15.
- 36.Полумисна О. Симон Петлюра: літературний критик, публіцист, редактор. *Вісник Львівського університету*. Серія «Журналістика». Львів, 2014. Вип. 39. Ч. 1. С. 289–296.
- 37.Руккас А. 1920 рік: Польща і Україна у боротьбі проти спільного ворога – радянської Росії. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2016. Вип. 50. С. 51–76.
- 38.Сергійчук В. І. Симон Петлюра. 2-ге вид. Київ : ПП Сергійчук М.І., 2009. 568 с.
- 39.Сергійчук В. Політична діяльність Симона Петлюри у Львові в 1905 році. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2015. Спецвипуск 2. С. 18–27.
- 40.Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920-х роках. Київ: Укр. вид. спілка, 1999. 412 с.
- 41.Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. Київ : Либідь, 1999. 976 с.
- 42.Солдатенко В.Ф. Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби. Київ : НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса, 2007. 620 с.
- 43.Тимченко Р. Об'єднання УНР і ЗУНР: причини, передумови, сутність та значення. *Краєзнавство*. Київ, 2018. № 4 (105). С. 98–110.
- 44.Тимченко Р. Симон Петлюра і Євген Петрушевич в умовах об'єднання українських армій (липень–листопад 1919 року): крок до співпраці чи остаточного розпаду? *Література та культура Полісся*. Київ, 2009. № 48. С. 101–112.

- 45.Чернецька В. Симон Петлюра на сторінках «Щоденника» Володимира Винниченка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Філологічні науки*. Кіровоград, 2010. № 92. С. 264–271.
- 46.Шуміло М. Генеза союзу. Відносини Української Народної Республіки з Польщею (січень 1919 – квітень 1920 рр.) *Україна і Польща: Шляхами міждержавних взаємин : зб. наук. праць з нагоди 100-річчя встановлення польсько-українських дипломатичних відносин* / Наук. ред. І. Матяш; вип. ред. В. Собіянський; пер. з пол. К. Москалець. Київ : Видавництво «Горобець», 2019. 300 с.

V. Навчально-методичні видання

- 47.Гладун В. Використання ігрових технологій на уроках історії як засіб підвищення ефективності освітнього процесу. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2018, № 2. С. 109–114.
- 48.Казаков Г., Точиліна, І. Використання чат GPT у викладанні історії в закладах середньої освіти: погляд вчителя. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. Тернопіль, 2024, № 1. С. 42–51.
- 49.Надольська О.А. Групова робота на уроках історії як засіб соціалізації учнівської молоді. *Таврійський вісник освіти*. Херсон, 2014. № 1. С. 144–151.
- 50.Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
- 51.Яновська Л.Г., Яновський Я.О. Реалізація особистісно орієнтованого навчання на уроках історії в умовах дистанційного навчання. *Інноваційна педагогіка. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. Одеса. 2022. Вип. 48. Т. 2. С. 115–118.

ДОДАТКИ

Додаток А.

План-конспект з предмету «Історія України» в 10 класі.

10.10.2024

10-Б клас

Тема: Симон Петлюра – невідомий Отаман.**Мета:****навчальна:**

- Пояснити учням головні процеси та події пов'язані з здобуттям та втратою незалежності УНР в період Української революції 1917 – 1922 рр. / *інформаційна*
- Ознайомити учнів з основними термінами та поняттями (Директорія, уряд в екзилі, культурна дипломатія, Головний Отаман тощо) та постатями (Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Іван Семисенко, Самуїл Шварцбард) / *інформаційна*
- Окреслити причини та наслідки Варшавської угоди 1920 р. / *інформаційна*
- Показати історичне значення цих процесів порівнюючи з сучасною російською збройною агресією/ *аксіологічна-інформаційна*

розвивальна:

- Закріпити знання учнів, набуті під час вивчення нового навчального матеріалу. / *логічно-інформаційна*
- Розвивати вміння працювати з візуальними джерелами та аудіо джерелами, аналізувати їх (ілюстрації підручника, найстаріший відомий запис «Щедрика»)/ *аксіологічна*
- Розвивати хронологічну компетентність (на основі основних дат зазначеного періоду) / *хронологічна*
- Розвивати комунікаційну та мовленнєву компетентність шляхом усних відповідей. / *мовленнєва, комунікаційна*
- Розвивати економічну компетентність на прикладі погромів єврейського населення в Україні / *економічна*
- Розвивати просторову компетентність за допомогою карти та встановлення перебування С. Петлюри на різних етапах його діяльності / *просторова*
- Розвивати культурну компетентність на прикладі «Щедрика» та хору Кошиця як складової культурної дипломатії С. Петлюри) / *культурна*
- Розвивати інформаційно-цифрову компетентність шляхом роботи з чат GPT / *інформаційно-цифрова*

виховна:

- Формувати інтерес до історії на прикладі цікавих та суперечливих тем (Єврейські погроми) / *інформаційно-громадянська*
- Виховувати розуміння важливості діяльності С. Петлюри для незалежності України, (вказати на риси характеру С. Петлюри)/ *громадянська*
- Розвивати здоров'язберігаючу компетентність (на прикладі приватного життя С. Петлюри та його звичок) / *здоров'язберігаюча*

Тип уроку: практичне заняття

Обладнання: аудіо та відео матеріали та писемні джерела, чат GPT

Основні дати:

1926 р. – вбивство С. Петлюри.

Основні історичні постаті: Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Іван Семисенко, Самуїл Шварцбард

План уроку

1. Галичина в житті С. Петлюри.
2. Діяльність С. Петлюри в еміграції та «культурна дипломатія».
3. Смерть Симона Петлюри. Суд над убивцею (та «антисемітом»)

Хід уроку

час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчальна діяльність учня	Примітки
2 хв	Організаційний	Привітання з учнями. Усмішка. Перевірка присутніх і організація учнів до роботи на уроці.		
2 хв.	Мотиваційний	Що це за пісня? З чим вона у вас асоціюється?	https://www.youtube.com/watch?v=aZSD1lcqhn8 уривок з відео з оригінальним записом Щедрика початку 20 ст.	Культурна
3 хв.	Актуалізація		Що ви знаєте про Симона Петлюру з уроків історії? https://myhr.tg/1NqhbZMP Анімоване фото С. Петлюри. Ким він був? Які події з ним пов'язані? Що він зробив позитивного та негативного на вашу думку?	мовленнева

25 хв.	Етап вивченн я нового матеріал у	<p>+ С. Петлюра приїжджав до Львова в 1904-1905 рр під іменем Святослава Тагона. Друкувався в місцевій пресі.</p> <p>Пізніше гетьман Скоропадський писав, що Симон Петлюра «Галичанської закваски»</p> <p>+ акт Злуки. Проблема Варшавського договору.</p> <p>+ Культурна дипломатія С. Петлюри. Завдяки йому сьогодні увесь світ співає нашого «Щедрика» або carol of the bells</p> <p>+В Парижі С. Петлюра живе майже 2 роки. З сім'єю. Курить по 30-40 сигарок в день.</p> <p>+25 травня С. Петлюру вбивають.</p> <p>+Самуїл Шварцбард випускає в нього 7 куль в Парижі.</p> <p>+Він начебто мстить за єврейські погроми.</p> <p>+Достеменно не доведено причетність радянських спецслужб до вбивства, але їхній слід присутній.</p>	<p>Працюємо з чатом GPT.</p> <p>Запитайте в нього:</p> <p>1. Галичина в діяльності С. Петлюри.</p> <p>2. Чи був Петлюра на Галичині до Української революції?</p> <p>Які відповіді надав вам ШП?</p> <p>Чи дізналися ви щось нове?</p> <p>Ви розглядали Варшавський договір раніше. На вашу думку це зрада з боку С. Петлюри чи шанс врятувати Україну від російських більшовиків?</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=nF7rQl8j5uI</p> <p>Як ви думаєте чи спрацювала Культурна дипломатія С. Петлюри?</p>	інформаційна /логічно- інформаційна аксіологічна /хронологічна а /мовленнєва, комунікаційна а /економічна /математична /просторова культурна /громадянська а здоров'язберігаюча
-----------	--	---	--	--

		<p>+ зараз доведено, що С. Петлюра не віддав накази про нищення єврейського народу в Проскуріві.</p> <p>І що це була справа рук офіцера Івана Семисенка.</p> <p>+Та суд над Шварцбардом перетворюється на суд над Петлюрою.</p> <p>+ Вбивцю виправдано як месника.</p> <p>+Цікавий факт. На Шварцбарда наклали штраф розміром 1 франк за те, що довелося відмивати кров С. Петлюри з бруківки.</p>	<p>Як ви думаєте, чому був потрібен саме суд з висвітленням у пресі?</p> <p>Як ви думаєте, чи здійснилася мрія С. Петлюри про незалежну Україну? Чи є схожість в становищі України зараз і сто років тому? В чому?</p>	
5 хв.	Систематизація		<p>То яку роль відігравала Галичина в житті С. Петлюри?</p> <p>Культурна дипломатія в чому її мета? Чи була вона досягнута?</p> <p>Навіщо був вбитий Петлюра і чому було важливо зобразити його антисемітом?</p>	
3 хв.	Висновки	<p>1. С. Петлюра побував на Галичині задовго до революції. Був соборником . Варшавський договір це вимушена міра.</p> <p>2. Культурна дипломатія – засіб для визнання окремішності українського народу від російського.</p> <p>3. Вбивство С. Петлюри та суд на Шварцбардом стали показовою дискредитацією українського визвольного руху у світі.</p>	<p>Що нового ви дізналися?</p>	
2 хв.	Домашнє завдання		<p>Знайти як культурна дипломатія діє сьогодні?</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=OjQr-IP3Qsk&t=3337s</p> <p>фільм «Щедрик проти русского міра»</p>	

**Звернення С. Петлюри до Д. Вітовського та українського народу
в Галичині напередодні Акту злуки на сторінках часопису «Стрілець»
у Станіславові від 17 січня 1919 р.**

Ч. 3. Станіславів, п'ятниця 17. січня 1919. Рік I.

Поодинокое число 1 корона. Місячна передплата 5 корон. Передрук дозволений за дозволом автора.	<h1 style="margin: 0;">СТРІЛЕЦЬ</h1> <p style="margin: 0;">часопись для українського війська.</p>	Появляється щотижня. Редакція і адміністрація в друкарні Е. Вайденфельда.
--	---	---

Борці за волю!

Події останнього тижня на фронті принесли Вам честь і повну пошану. Слава Вам і дяка від всієї України! Ще хвилиня — а добудете повну перемогу над ворогом!

Честь переможцям, довічна слава тим, що упали в бою! За святую справу солодко вмірати, солодко пораненням бути!

Підкріпайте охлялі серця, додавайте сили хитливим колінам! Як би могли Ви обкружити Львів зі всіх сторін, то за днів кілька несений ворог схиливби боеве знамено перед Вами!

Та воно буде, мусить бути! Ваші вчинки минулого тижня витискають сльози нам з очей і наші думи повні віри кружать коло Вас, схплюють ся перед Вами і цілують чола Ваші!

Ваші батьки і діти, матері і сестри витягають до Вас руки, благословлять Вас, за гостей до Вас приникають та кличуть до Вас: Далі без ляку і зневіри! Недовго ще муки і страждання, а добудемо землю і волю!

Об'єднання України.

Головним Отаманом українських Республіканських Військ С. Петлюрою вчора, 3-го січня, одержана така телеграма:

„Українська Національна Рада Західної Української Народної Республіки на засіданню дня 3 січня одногослосно ухвалила й торжественно проголосила об'єднання своєї території з Українською Народною Республікою в одну одноцільну самостійну Українську Народню Республіку. Хай об'єднання, сповне епічною пролітою кров'ю обох бувших рес-

публик, довершить мрію щастя робочого українського народу“.

Державний Секретар **Вітовський.**

Привіт Петлюри військовому секретареві Вітовському.

Щиро вітаємо постанову Вашої Національної Ради! Тепер весело і свobodно залунав серед великої Української Народної Семі „слава во вишних Богу“. Нехай з зірванням кордону упаде зневіра і байдужність, — а їх місце займе глибока віра і світла будучність. Щире привітання і сердечні желання з нагоди свят „Роздства Христового“ заслає галицьким Горожанам-Воякам і всьому населенню Галичини Отаман **Петлюра.**

Наша делегація у Києві.

Директорія Української Народної Республіки скликала на 19. січня с. р. передпарламент, себто конгрес трудового народу України. Він складати меть ся із 527 депутатів, з яких 65 мандатів призначено для Галичан.

Депутатів вибирають усі робітники, селяне і трудова інтелігенція, себто ті верстви, що самі не визискують і не допомагають визискувати чужої праці. Всі виборці не можуть володіти майном, яке приносить доходи з чужої праці, значить тільки ті селяне можуть вибрати, які управляли землею власними силами і не держали постійно наймитів. Села від 500 до 2000 мешканців вибирають 1 представника, а поперх 2000 по 2 представники на повітовий зїзд, який вибирає депутата. Робітники вибирають від кожної

Віддел науково-оправочной
Відділення
СТРІЛЕЦЬ
Інвентарний № 212

Джерело: фото з Державного архіву Івано-Франківської області.

Інформація про приїзд С. Петлюри до Станиславова в лютому 1919 р. на сторінках часопису «Нове життя» (ч. 44. 25 лютого 1919 р.)

Ч. 44. Вівторок, дня 25. лютого 1919. Рік II.

Телефон ч. 142. —
Пощиноке число стоить
50 копійок
—
Редакція
в Адміністрація
Станиславів,
Хмельницького!

НОВЕ ЖИТТЯ

Телефон ч. 142.
—
Умовини переллати:
річно Грив. К. 140
піврічно „ „ 70
чвертьріч. „ „ 35
місячно „ „ 12
—
Рукописей не звертається.

Виходить кожного дня з вїтмкою понедїлків

Отаман ПЕТЛЮРА в СТАНИСЛАВОВІ.

Місія антанті в укр. Начальній Команді. — Совіт ком. хоче мира з Україною. — Дїлення великих посїлостей на Угорщині. — Майбутнє пересення мирової конференції до Вашингтону.

Звїдомлення укр. ген. штабу з галицького фронту.

У. П. Б. з дня 23. лютого 1919.
На північ від Рава: З причини сильного втомлення борців нами припинені дальше бої за Раву руську, біля котрої наші частини заступають Потизин і Лузки. На захід від Немирова під напором переважаючих ворожих сил нами залишені Кривина і Грушів.
Коло Львова: Жвава стрілянина.
На захід від Городка: Зраня, після сильної артилерійської підготовки, поляки понови наступ на Вовчуки, Коців, Долнини. — до були відверті. Пополудни нові атаки поляків під накриттям чотирех панцирок також не вдались, ворог був відкинений в свої старі позиції, а один його панцирний поїзд був розбитий нашою артилерією і лежить знищений на залізничній торі.
На останніх відтинках: Без змін. Начальник Штабу Галицької Армії.

Офіційне звідомлення укр. ген. штабу галицького фронту.

У. П. Б. з дня 23. лютого 1919.
На північ від Львова: Під Белзом і Равою руською без змін. На захід від Немирова нашими військами відбито у поляків Грушів.
Коло Львова: Сильна діяльність степж.
Вздовж залізничі Львів - Перемишль уперті та успішні дія нас бої в цілі припинення всякого залізничного руху.
На останніх відтинках спокій. Начальн. Штабу Гал. Армії.

Телеграми. ?!!

Станія. Виниця. Директорія.
Для дні силкувався зеднатись прямих аером з Бази — неудалось, дуже шкода. Мене тут прийнято о стільки неуважно, несприятливо, що цілком унеможливили мені побачення зі Секретаріатом.
Телеграфуйте Відень посольство мені Винищенку.
Телеграма в перекладі на укр. мову. 23. лютого 1919 р. Станиславів. Готель Уніон.
Прому передати Робітничий газети, що В. Винищенку прибув в Лавочне, де був святошю зустрівений представником цивільної та військової власті Угорщини, котрі вітали його від ім. Угорської Республіки.
Член швайцарської місії.

Отаман С. Петлюра.

У. П. Б. Тернопіль, 23. II.
В переїзді задержався Головний Отаман Петлюра на короткий час в Тернополі. На двірці привітали його: Головний командант Поставання Армії полк. Стефанів, окружн. команд. соти. Комарницький, полт. комисар д-р Білинський та інші заступники цивільних і військ. властей. Почетну сотню виславила гуцульська сотня У. С. С. та ударна мета Тернопільського полка ім. Петлюри. Від полку його імени зявилася делегація, яка привітала свого полкового батька.
У. П. Б. Станиславів, 24. II.
Сьогодні о год. 10. перед полуднем приїхав до Станиславова Головний Отаман С. Петлюра. На двірці привітали його презид. Ради Держ. Секретарів д-р Голубович, товариш держ. секр. військ. справ Бубела враз з заступниками військ. Секретаріату, держ. секрет. внутр. справ д-р Макух, держ. секретар шляхів Мирон, директор залізв. Лисий, окружн. команд. Станиславова отаман Рожанковський та представники цивільних і військових властей. Головний отаман переглянув підчас відїграючи національного гиншу почетну сотню, привітався з заступниками властей, які виїхали на його привітання і опісля відїхав в місто. Враз з головним отаманом приїхав держ. секрет. судівництва Бурчинський.

Місія антанті в укр. Начальній Команді.

У. П. Б. Станиславів, 22. II.
Пресова квартира Начальної Команди Галицької Армії доносить Постій 22. II.
Сьогодні о год. 1. з полудня прибула зі Львова до місії постово Української Начальної Команди Галицької Армії місія з Антанті в товаристві військового преподобника о. Каляти. На залізничній двірці привітали членів місії командуючий галицькою армією генерал Павленко і шеф штабу полковник Курманович враз з своїм штабом. В склад місії входять слїдуєчі особи: від Англії генерал Carton de Wiart, полковник Maule, полковник Smyche; від Франції генерал Berthelemy, майор Vicaire; від Італії майор Stabile, поручник Porgolesi; від Америки професор Lud і поручник Foster.
З двірця уїхав місія враз з представниками Галицької Армії на спільну нараду.

Телеграми.

Атенат на бав. през. міністр. Ейснера.
У. П. Б. Радю з Науен, 21. II. — Якийсь фанатик застрелив баварськ. президента міністрів Ейснера першого з борців революції. В Мюнхаві розгорїлась домашня війна. Правительство висказало своє обурення

Офіційне звідомлення Генер. Штабу правобережного фронту.

У. П. Б. з дня 21. лютого 1919.
Південно-східна група: В напрямку Гонта - Єлисаветград у дачі для нас суцїлки розвідників. На напрямку Христинівка - Цвітково наші частини посуваються до станції Звенигородка.
Східний фронт: На напрямку Козятин-Київ: Бой в районі Сквирини-Попельня-Корпел. В напрямку Житомир-Коростень ворог займає Коростень і веде розвідку на північ станції Бобринь.
Північна група: Рівно-Сарни: Ми боєм захопили гору Казанка.

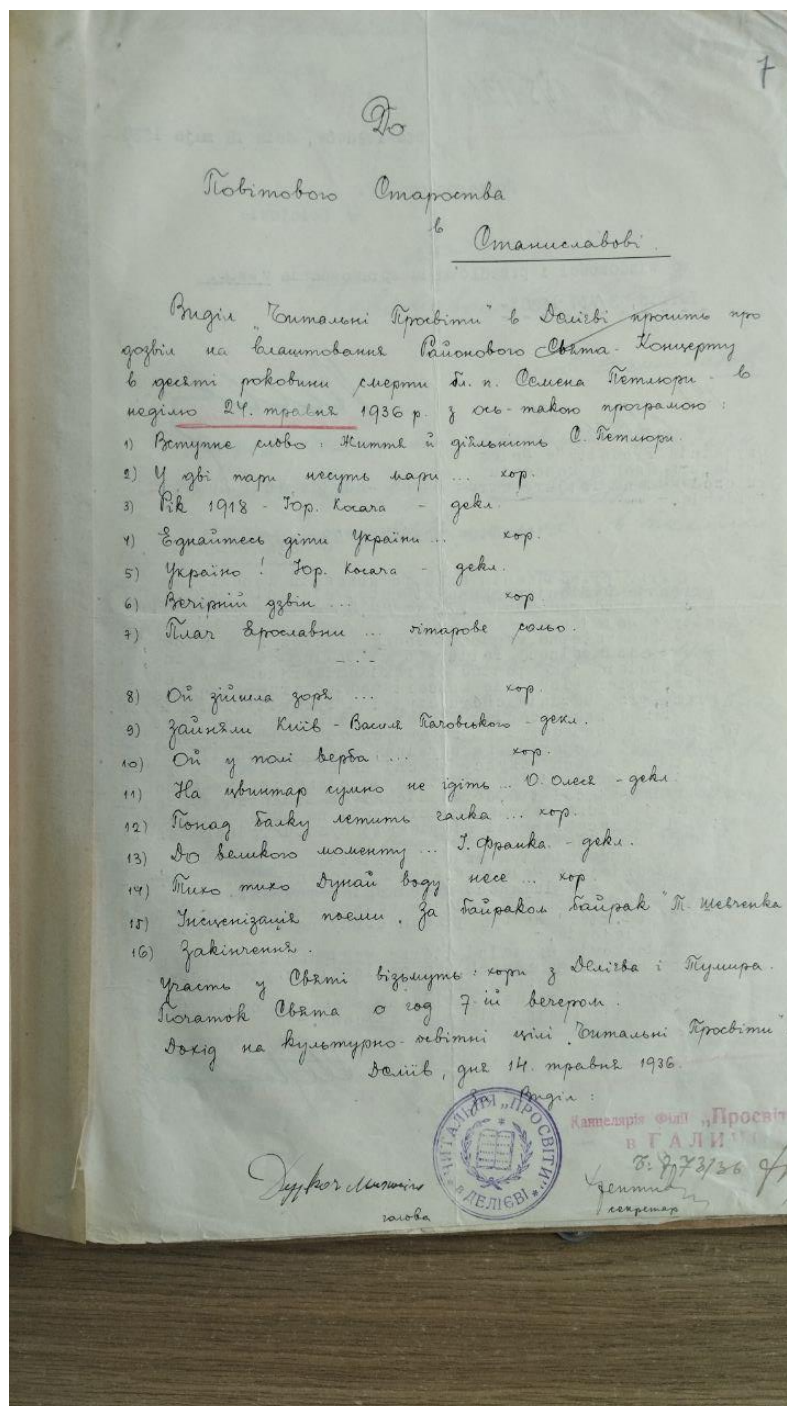
Джерело: фото з Державного архіву Івано-Франківської області.

Додаток Г.

Програма свята з нагоди вшанування пам'яті Головного Отамана

С. Петлюри в 10 річницю його смерті в 1936 р. в с. Делієві

Станіславського повіту

Джерело: Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 6 (Станіславське повітове староство). Оп. 1. Спр. 544 (Листування з органами поліції про вечори, проведені українськими націоналістичними товариствами «Провіта» у зв'язку з річницею смерті Петлюри). Арк. 7.

Анотація

Бігун К. М. Симон Петлюра та Галичина. Івано-Франківськ, 2024. 94 с.

У дипломній роботі на основі доступних джерельних матеріалів та фахової літератури досліджено роль Галичини в житті та діяльності Симона Петлюри. З'ясовано основні шляхи взаємодії С. Петлюри з Галичиною впродовж його громадсько-політичної кар'єри та в журналістській діяльності. Актуальність роботи, крім наукової складової (тема не знайшла належного відображення в історіографії), обумовлена порівнянням подій в Україні першої чверті ХХ ст. із сучасним становищем, коли аналогічно йде боротьба за національно-державну незалежність, проти ідеологічної та збройної агресії Росії. Сьогодні, як і сто років тому, проблеми української державності залишаються незмінними: питання соборності етнічних земель та українського народу, питання про поступки територіями тощо. Досліджено стосунки С. Петлюри як прихильника національної єдності та незалежності України, з Галичиною в різні періоди його діяльності, зокрема в дореволюційну добу (до 1917 р.), у період національно-визвольних змагань та вимушеної еміграції після поразки української революції. Зокрема, висвітлено такі проблемні питання щодо взаємин С. Петлюри з Галичиною, як перший його приїзд до Галичини, спілкування з місцевими діячами, внесок в Акт злуки в січні 1919 р., Варшавську угоду в квітні 1920 р. тощо. Проаналізовано також ставлення галичан до загибелі С. Петлюри в 1926 р., вшанування пам'яті. В останньому розділі окреслено можливості використання пропонованої теми в ЗЗСО, в т. ч. розкрито її потенціал для формування громадянської компетентності учнів шляхом застосування різноманітних засобів і форм роботи на уроках історії, в позакласній та позашкільній діяльності.

Ключові слова: С. Петлюра, Українська революція, Галичина, Акт злуки, соборність, незалежність, Головний Отаман, Центральна Рада, Директорія, більшовизм, Варшавська угода, отаманщина.